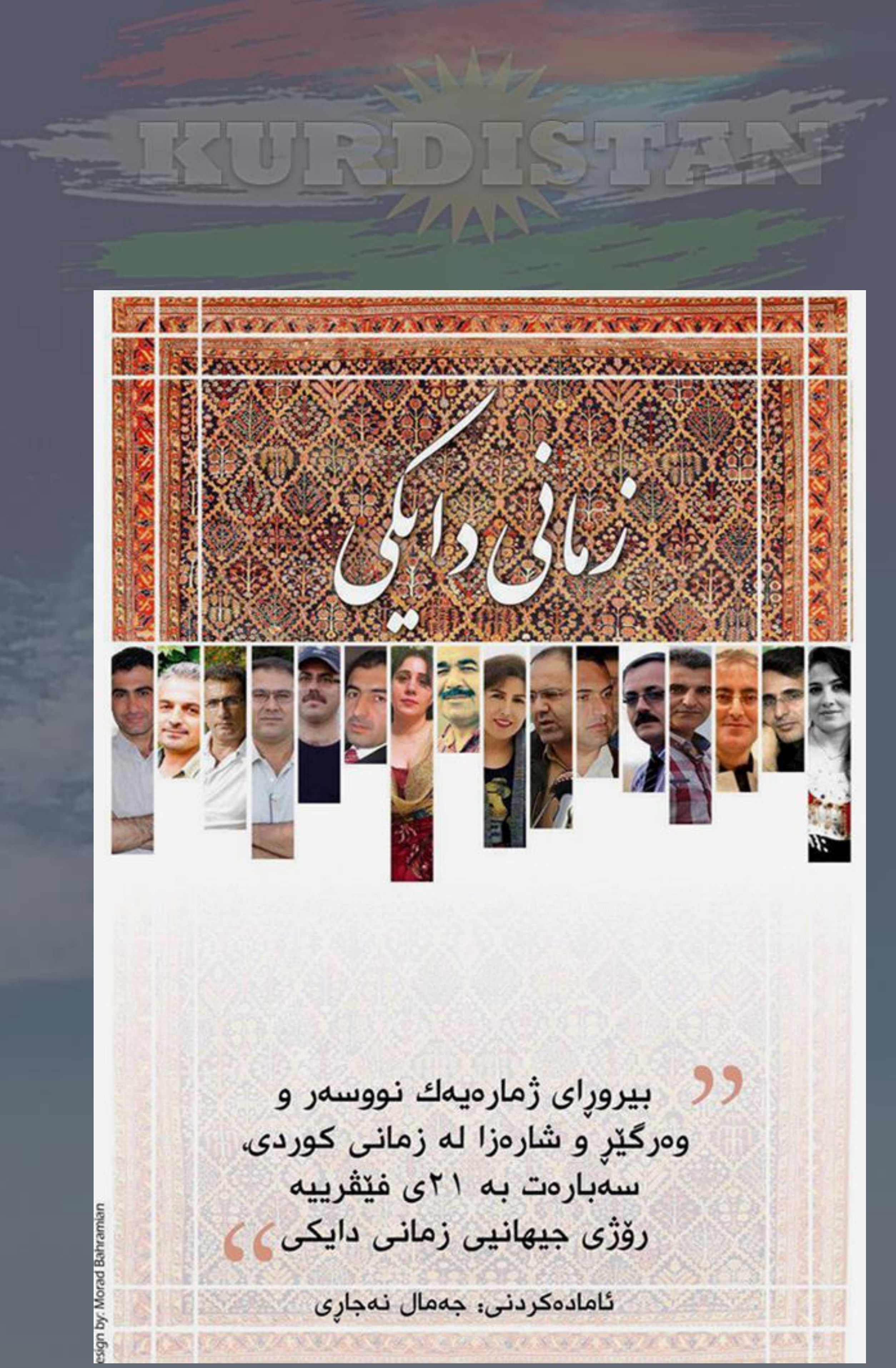

سەرچاوە
Serchawe

پرسی زمانی دایکی لەگەڵ ژمارەیەک نووسەر و وەرگێڕ

٢١ی فێڤرییەی هەموو ساڵێک ڕۆژی جیهانیی زمانی زگماک یان زمانی دایکی یە و بە بایەخەوە چاو لەو ڕۆژە دەکرێ.

جەمال نەجاری: گرنگی و بایەخی زمانی دایکی لە چ دایە و ئێمە وەک نەتەوەی کورد دەبێ چ بکەین بۆ ئەوەی لە ژێر هەژموونی داگیرکەرانی کوردستاندا پەرە بە زمانی دایکیمان بدەین، ئەو تایبەتمەندییانە چین کە لە زمانی کوردیدا هەیە و دەبێ کاریان لەسەر بکرێ بۆ ئەوەی وەک زمانێکی زیندوو لە گشت بوارەکانی هزر و بیرکردنەوەدا کاری پێ بکرێ؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە، ڕای کۆمەڵێک نووسەر و مامۆستای شارەزا لە زمانی کوردیم وەرگرتووە.

– ڕەشید کرمانج؛ مامۆستای زانکۆ: "زمانی زگماک بناغەی هزر و بیر وشوناسی مرۆڤە. مرۆڤ بێ زمانی زگماک شوناسی نییە.

– جەلیل ئازادیخواز، نووسەر: زمان تەنیا ئامرازی پەیوەندی و گواستنەوە و لێک تێگەشتن و خەملانی ئەم ڕەوتە و ئافراندنی نییە.

– هێمن عومەر خۆشناو، مامۆستای زانکۆ: خۆزگە کوردستان چل پارچە بوایە بەڵام یەک زمانی یەکگرتووی هەبوایە.

– شەریف فەلاح، نووسەر: "زمان، گەوهەر و ناسنامەی بوون و شادەماری ڕۆحی نەتەوەیە.

– تەوار تورابی، شاعیر و مامۆستای قوتابخانە: فێر بوون و خوێندن بە زمانی دایکی مافێکی سەرەتایی هەر مرۆڤێکە.

– خەبات ڕەسووڵی، چیرۆکنووس: پێناسە و شوناسی سەرەکی تاکە بۆ ناسینەوە و پێوەری جیاکەرەوەی گەلە جیاوازەکانە لە یەکتر.

سەرچاوە
Serchawe

- ئامانج عەزیزکەندی، نووسەر و لێکۆڵەری ئەدەبی: زمانی دایکی چەمکێکی زۆر بەربڵاو و پڕ ڕەهەند و لایەنە.
- ڕەسووڵ سوڵتانی، نووسەر و وەرگێڕ: لە نێو توخمە سەرەکییەکانی پێکهێنانی نەتەوەدا، زمان یەکێکە لە توخمە هەرە گرینگەکان.
- لەیلا قادری، نووسەر و وەرگێڕ: ئەگەر زمانی میللەتێک لە ناو بچێ ئەو میللەتەش لە گێژاوی نەبوون نزیک دەبێتەوە.
- ئیسماعیل ئیسماعیل زادە، نووسەر و وەرگێڕ: زمان یەکێکە لەو توخمە جەوهەرییانەی ناسنامە ساز دەکات.
- ئازاد ڕۆستەمی، نووسەر: مرۆڤ بە گشتی گرینگترین خوڵقێنراوی سرووشتە، بە نۆبەی خۆی زمانیش گەورەترین خوڵقێنراوی مرۆڤە.
- ساماڵ ئەحمەدی، نووسەر و وەرگێڕ: گرنگترین بناغەی نەتەوایەتی و هۆشیاریی هەر نەتەوەیەک زمانەکەیەتی.
- سووسەن محەمەدخانی قیاسوەند، ڕۆژنامەنووس: زمانی دایکی وەک دڵ و هەناسەیە ئەرە لەشی ئایم. بێ دڵ و هەناسە نمەتینیم بژییم.
- فەرەیدوون ئەرشەدی. شاعیر: زمان، مەسەلەیەکی ستراتژیکی زۆر گرینگە کە ناسنامەی هەر نەتەوەیەک بونیاد دەنێ.
- جەواد حەیدەری، نووسەر و وەرگێڕ: زمانی کوردی لە باشووری کوردستان لە مەترسیدایە.
- هادی عەزیزی، مامۆستای زمانی کوردی: زمانی کوردی لەو دەگمەن زمانانەیە لە دونیادا کە هەموو وشەکانی بە بێ هەبوونی ناوەندێکی زمانەوانی، لە سروشت وەرگیراون.

ئامادەکردنی: جەمال نەجاری

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

ڕەشید کرمانج، مامۆستای زانکۆ

وەڵام: "زمانی زگماک بناغەی هزر و بیر وشوناسی مرۆڤە. مرۆڤ بێ زمانی زگماک شوناسی نییە. مرۆڤی بێ شوناس تووشی قەیران و بۆشایی دەبێت. جگە لە شوناس هزری مرۆڤ پەیوەندی ڕاستەوخۆی لە گەڵ زمانی زگماک هەیە. ئەو مرۆڤەی زمانی زگماکی خۆی چاک فێر دەبێت و چاکی بەکاردێنێت هزر وبیری بەرفرەوانتر دبێت. متمانە و پەرمون و باوەڕبەخۆبوون بە مرۆڤ دەبەخشێت. کەسایەتی بەرز دەدا بە خاوەنی. زمانی زگماک هەر وەک ئالفۆنس دودە دەڵێ: کلیلی بەندیخانەیە و تا کاتێ بیپارێزین وەک ئەوە وایە کلیلی بەندیخانەی خۆمان پێ بێت و خۆمانی پێ ڕزگار دەکەین.

ئێمەی کورد بۆ پاراستنی زمانی زگماک دەبێ لە ماڵی خۆمانەوە تێکۆشانەکان دەست پێبکەین. ئێستا کە بواری خوێندن بە زمانی خۆمان لە سەرەتاییەوە نییە دەبێ خۆمان فێر بین و منداڵمان فێر بکەین و لە ماڵێ زمانی پاراو بەکاربێنین. ڕێکخراوە ناحوکمییەکانیش دەتوانن دەورێکی باش بگێڕن و خەڵک فێر کەن. لەم هەل ومەرجەدا دانانی زمانی کوردی لە لایەن ڕەژیمەوە زیاتر بە پیلان بۆ تێکدانی زیاتری زمان دەزانم تا پلان بۆ پاراستنی، جا بۆیە پێم وایە لەم بارودۆخەدا تەنیا خودی خەڵک و ڕێکخراوە ناحوکمییەکان دەتوانن زمان بپارێزن. ئەم ئەرکە زیاتر دەکەوێتە سەر شانی دایکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان. دایکان خۆیان بە باشی زمانی کوردی فێر بن و بە باشی فێری منداڵانی بکەن و پێیان شوورەیی نەبێ بە زمانی خۆیان قسە بکەن و خۆیان بە کەم نەزانن چونکێ گەورەترین هۆی بە زمانی بێگانە قسەکردن خۆ بە کەم زانینە. زمانی کوردی بە کەڵک وەرگرتن لە زاراوە جۆراوجۆرەکانی دەتوانێ خۆی لە هەمبەر هێرش و هەژموونی زمانی بێگانە ڕاگرێ. ئێمە دەبێ زاراوە جیاوازەکان وەک دەرفەت چاو لێ بکەین و بۆ هاوتاسازی لە هەمبەر وشەی بێگانە کەڵکیان لێ وەرگرین. ڕێساکانی وشەسازی کوردی ئەگەر بە تێر وتەسەلی کاری لە سەر بکرێ ژێرخانی وشەی کوردی زۆر لە ئێستا

دەوڵەمەندتر دەکا و لانی کەم بۆ زانستە مرۆڤییەکان کێشە و کەمایەتیمان نابێ و زۆر بە جوانی دەتوانین بیر وهزری خۆمانی پێ ڕاگۆزین و بیری پێشکەوتووی بێگانەی پێ بێنینە ناو زمانی خۆمان و هزر وبیرمان دەوڵەمەندتر بکەین. لەم ڕاگوێستنەوەدا زمانیش زیاتر کاری پێدەکرێ و زیاتر گەشە دەکا. زۆر تایبەتمەندی زمانی کوردی چون کاری پێنەکراوە قەتیس و بەرتەسک ماوە. دەبێ ئەو تایبەتمەندییانە پەرەیان پێبدرێ و لەکار بگیرێن تا هێزی زمان زیاتر بکەن."

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

جەلیل ئازادیخواز؛ نووسەر

پێمخۆشە بەم ڕستەی هایدگر بچمە باسەکەوە کە دەڵێ: "زمان یانەی بوونە"

فاکتەرێکی بەڵگە نەویستی بوون و جیهان زمانە. ئەم ڕستەی یەکێ لە فەیلەسوفانی فەلسەفەی مۆدێرن بەرجەستەکەرەوەی زەرورەت و حەتمیەتی زمانە، لە خولقان و پێکهێنانی شارستانیەت و بوون و دەرکەوتن و بەرجەستەبوونەوەی مرۆڤ و ژیاندا. ڕەنگە ڕەوابێت بڵێن; زمان یەکەم بەستێنە، کە مرۆڤ هەست بە ئازادی و ئافراندن و دەربڕین و وانوێنەوەی خۆی دەکات، بە وجۆرەی کەخۆی حەزدەکات. یا مرۆڤ لە زماندا بە مانا ئابستراکەکەی دەگاتە ئازادی و سەربەخۆی.

زمان تەنیا ئامرازی پەیوەندی و گواستنەوە و لێک تێگەشتن و خەملانی ئەم ڕەوتە و ئافراندنی نییە. کاتێ زمان دەیەوێت خۆی و نەتەوە مووتوربە بکات، لە ئامراز بوون دەردەچێت و دەبێتە مەبەست. ئەو زمانانەی کە دەخوازن نەتەوە پێناسە و بەرجەستەکەنەوە و تایبەتمەندی دیاری خۆی پێببەخشن، واتە بوونی نەتەوە ومرۆڤ زامن بکەن، زۆرتر مەبەستن، تا هۆکارێک بۆ گەیاندن و گواستنەوە.

لەڕاستیدا زوان، بەشێوەکی قوڵ تیکچنراویەکی بنەمایی و هزریی و کۆمەڵایەتی هەیە، لەگەڵ کۆی ئەو باوەڕو بەهاو ناسنامەیەی، کە جەماوەری گەل فام و هەستی دەکات. بۆیە زوان لە ڕەخسانی دەرفەتی تێفکرین و هزرین و قوڵبوونەوە بۆ ئاستەکانی ئافراندن ڕۆڵی کاریگەری هەیە. زمان لە بیچمگیری و ڕواڵەت بەخشی و پێکهێنانی کەسایەتی تاک و ناسنامەی کۆمەڵایەتی و کۆی کولتووری گشتیدا، ڕۆڵی هەرەگرنگ دەبینێ و دەتوانین بڵێن: خولقێنەرو ئافرێنەری ئەم ڕەوتەیە.

جەمال نەجاری

گرنگترین ئامرازی پەیوەندی کولتووری و ڕەوایەتی مێژوو و هێڵانەوەی یادەوەری بەکۆمەڵ و ناسنامەی جەماوەر و گەلانە. لە زۆر چرکەساتی مێژووی دا لە زەمەنی ژیانی کۆمەڵایەتی گەلاندا، تەنیا زمان هۆکاری مانەوە و بوونیان بووەو هەیە.

زمانی کوردی سەرەڕای هەبوونی هەمووتایبەتمەندیە باسکراوەکان، لە مێژووی کۆن و نوێ دا فاکتەرێکی سەرەکی ڕاگرتنی کورد بووە وەک نەتەوە. سەرەڕای ئەمەش زیاتر لە سیاسەت و ئابووری توانیویەتی خزمەتی یەکێتی لێکترازێنراوی نەتەوەیمان بکات. لە ترازانی زۆرتر و سڕینەوەی کولتووری هاوبەش و سۆزی نەتەوەیی و سۆزداریی نیشتمانیمان بەرگری بگات. لە ڕاستیدا لە سەدساڵەی دوایدا، زمانی کوردی سیمای مەزن و بەرجەستەی کورد بووە، وەک نەتەوە .لە غیابی دەوڵەت و دەسەلات دا ئەوە زمان بووە، کەئەرکی هێلانەوەی نەتەوەی بەئەستۆ بووە. فۆرمەکانی زمانی کوردی لە ئەدەب و فۆلکلۆردا و کۆی ژانەرەکانی شیعر و چیرۆک و ڕۆمان و پەخشان و فۆرمەکانی ترەوە، بە کلاسیک و نوێ وە هەڵگری تایبەتمەندیەکانی کورد بوون. زمان و نیشتمان و سرووشتی مرۆڤی کورد و سرووشتی نیشتمانە کەشیەتی.

فۆلکلۆری کوردی ڕەوایەتی بوون و ئافراندنی ڕۆژانەی نەتەوەیەکە، کە تەنیا لە توانایەکانی ئەم زمانەدایە، کە ئەگەری بوون مانەوەو ئافراندنی ڕۆژانەیان زامن دەکرێت.
گرنگی زمانی دایک تەنیا هەوڵی ئاسانکردنی پەیوەندی ئاخێوەرانی زمانێک نییە. بەڵکو حورمەتە بە نەریتی ئازادی و فرەچەشنی کولتووری و تێفکرین و بەرگری لەسەرەڕۆی و سڕینەوە. سڕینەوەی زمان سڕینەوەی مرۆڤ و ناشیرینکردنی جیهان ژینی مرۆڤە مرۆڤی کورد لە هەرکوێی ئەم ئەم جیهانەدا بێت، ئەرکێکی ئەخلاقیی و مرۆیی و نەتەوەیی لەسەرشانە، کە پاراستن و فێربوون و گەشەی زمانی کوردیە. زمانی کوردی زمانێکی فراوان ئینسانی و ئاشتی خوازانەو سرووشت پارێزە. ڕاستە ئاست و جۆرەکانی زمان لەگەڵ ئاست و ڕەوتەکانی زەمەن وژین و وشیاریدا دەگۆڕێن و ڕەنگدانەوەی ئەو واویەعەن. بەڵام واقعی بە ئەختیاری زمان لە بەرەبەیانی بوونەوە ماکە هەناویەکانی خۆی دەگرێت.

فۆلکلۆری کوردیی و باوەڕە کۆنەکانی و فۆرمەکانی گێڕانەوەو لاوانەوەو ناساندنی زمانی کوردی، هەموو بەرجەستەکەرەوەی ئەم تایبەتمەندیانەن.

نەمانی هەر زمانێ نەمانێ کولتوورێک و بە مێژووسپاردنی گەلێک و ژاکانی فرەڕەنگی جیهانە، بۆ یەک ڕەنگی و بێزاری و ملهوڕی.
مرۆڤ لە زماندا دەخولقێت و دەخولقێنێ. مامەڵە لەگەڵ سەربەستی دەکات و سەربەستە. زیندانی کردن و سەپانی پەراوێز نشینی هەر زمانێ سەندنەوەی خولقان و سەربەستی و بوونی ئازادا لە ئاخێوەرانی ئەو زمانە."

جەمال نەجاری

هێمن عومەر خۆشناو: مامۆستای زانکۆ

"من بە کورتی ئەوەندە دەڵێم، خۆزگە کوردستان چل پارچە بوایە بەڵام یەک زمانی یەکگرتووی هەبوایە، تازە کار لە کار ترازاوە و ئەستەمە ئەمە دروست بێت، پیاو نازانێ بە کام ڕێنووسی لاتینی بنووسێ (هی جەلادەت یان ئەوانی تر؟) بە ڕێنووسی ئارامی - عەرەبی بنووسێ کە لە باشوور سەد ساڵە بۆتە ڕەسمی، یان بە هی مەدرەسە کۆنەکان کە ئێستا لە باکوور کتێبی پێ چاپ دەکرێت؟ بە کرمانجی بنووسێ یان بە سۆرانی یان بە زازاکی (کە ئێستا زازاکی تێزی ماستەر و دکتۆرای پێ دەنووسرێ)، بە کرمانجی بادینان بنووسێ (کە لە ناوەڕاست ماون نە لەگەڵ سۆرانی خۆیان دەگونجێنن و نە لەگەڵ کرمانجی باکوور) یان بەو کرمانجییە لاتینییەی کە سەدان کتێبی پێ نووسراوە؟ لەوەش گەڕێ دەنگی بەرزکردنەوەی لەهجەی هەورامی و زازاکیش هەیە وەک زمانی جیاواز لە کوردی، ئیدی خوا ئاسانی بکات بەڵایەکی هێندە گەورەیە هەر نەبێتەوە. ئاخر کام نەتەوەی سەر زەوی هەیە ڕۆمانێکی بیانی بۆ چوار لەهجەی زمانەکەی وەربگێڕێت؟ ڕۆمانی بیانی هەیە، کورد هاتووە وێڕای ئەوەی هەر بە سۆرانی دوو سێ وەرگێڕ وەریانگەڕاندووەتە سەر کوردی، بە کرمانجی (بادینی و پیتی عەرەبی) و کرمانجی لاتینی و زازاکی وەرگێڕدراوە، واتە چوار پێنج جار وزەی کوردی بۆ یەک کتێب بە خەسار داوە و کورد دەبێت هەر لە چوارچێوەی خۆیدا بخوێنێتەوە. بۆیە ئەوە خەمێکی گەورەیە و نابێ هەر لە چوارچێوەی شێوەئاخاوتنی خۆمان بخوێنینەوە و ئەز بۆیە ناچاربوومە ئەو کتێبانەی بە کرمانجی کاریان تێدادەکەم لە یەک کتێبدا بە هەر دوو ڕێنووسی لاتینی و ئارامی چاپیان بکەم، کە ئەوەش بەڵایەکی گەورەیە بەڵام چارمان ناچارە. لەبەرهەندێ وەڵامی پرسیارەکەتان هەرگیز بە چاوی خۆمان نابینین بەداخەوە!"

پرسی زمانی دایکی لەگەڵ ژمارەیەک نووسەر و وەرگێڕ

جەمال نەجاری

شەریف فەلاح: نووسەر

"زمان، گەوهەر و ناسنامەی بوون و شادەماری ڕۆحی نەتەوەیە، کەواتە ئەو نەتەوەیە زیندووە کە ئەم شادەمارە بپارێزێت، چونکە لەڕێی ئەم شادەمارەوە خوێنی نیشتماندۆستی، هەستی نەتەوەیی دەگاتە هەموو دەمارەکانی دیکەی تاک بە تاکی کۆمەڵ. زمانی دایکی هەڵگری چەند تایبەتمەندییەکە لەبەر ئەوەی زمانی ئاخاوتن، فەرهەنگی خۆماڵی و زمانێکە مرۆڤ پێی گۆ کراوە و فرچی گرتووە، دەبێتە سەرچاوەی هزر، دنیابینی و خەیاڵی مرۆڤ و لە هەموو کایەکانی ژینی تاک و کۆمەڵگەدا ڕەنگ دەداتەوە. ئەو تاکەی کە لە داوێنی ماڵباتێکدا گەورە بێت و بە فەرهەنگی ڕەسەن و ئەدەبی زارەکی خاراو ببێت و زۆربەی قۆناغەکانی خوێندن بە زمانی زکماکی بخوێنێت، ئیدی بیر و خەیاڵدان و کەسێتی و بیرکردنەوەی لەسەر قەوارەی نەتەوەی خۆی فۆرم دەگرێت، ئەم مرۆڤە گەر بە قووڵی بچێتە هەناوی پاشخانی ئەدەب و زمانی نەتەوەکەیەوە، گومانی تێدا نییە لە داهاتوودا گەر چەند زمان و فەرهەنگی دیکەی جیا لە زمانی خۆی فێر بێت، هیچکامیان ناتوانن کاریگەریی نەرێنیی لەسەر دابنێن.

کاریگەرترین ڕێگەی پەرەدان بە زمانی دایکی و ڕێگری لە ئاسیمیلاسیۆنی فەرهەنگی و لەخشتەبردنی زمانی کوردی کە پیلانی داگیرکەرانی نیشتمانە، تەنیا و تەنیا پەروەردە و بارهێنانی منداڵان و نەوەی وشیاری ئەمڕۆیە بە زمانی شیرینی دایک و پەردانە بە پاشخان و فەرهەنگی نەتەوەیی.

زمانی کوردی کە بە یەکێک لە توخمە سەرەکی و شادەمارەکانی نەتەوەییمان دێتە ئەژمار، خاوەنی توخم و بەهایەکی پتەوی بەرەنگارییە، هەڵگری ئیقاع و ڕیتمی مۆسیقایی و پڕ لە ژیانە، زاڵبوونی توخمی سروشت و ناتۆراڵیزم، شیعری بوونی شێوەزارەکانی و پتر لە گشت دەوڵەمەندیی ئەدەبی زارەکی کە خەڵکی ئاسایی و ڕەشۆکی و نادیار داهێنەریەتی،

جەمال نەجاری

توانیویانە ئەم کۆڵەکە گرنگە بۆ میللەتی کورد بپارێزن و ببێتە شادەماری ڕۆحی هەرمانی نەتەوە و بە هیچ پیلان و زەبرێک نەتوێتەوە. ئێستا کە سەردەم گۆڕاوە و شەپۆلی بەجیهانیبوونی دنیای تەنیوە و سەردەمی تێکەڵاویی فەرهەنگەکانە، دەبێ بە هزر و ئەقڵ و ئامرازی سەردەمیانە و بە زانستی ئەمڕۆیی ئەویش بە زمانی خۆت ڕووبەڕووی پیلانی داگیرکەران و خەونی گڵاوی دوژمنان ببینەوە. بەڕای من پەرەدان بە هێڵی ناسیۆنالیزمی زمانی و پەروەردەکردنی نەوەیەک کە بە ئەقڵی خۆماڵیی کوردیی بەدوور لە دەمارگرژی گۆچ بکرێت، هاوکات بە چەکی زانستی سەردەم تەیار بێت، دەکارێ ببێتە پارێزەرێکی قایمی زمانی دایکی ک ناسنامەی بوونمانە."

جەمال نەجاری

تەوار تورابی: شاعیر و مامۆستای قوتابخانە

فێر بوون و خوێندن بە زمانی دایکی مافێکی سەرەتایی هەر مرۆڤێکە. ئینسانەکان نەک تەنیا بە پێی جارنامەکانی مافی مرۆڤ بەڵکوو لە جیهان و تێگەیشتنی مۆدێرن و ئەورۆیی دا یەکێک لە سەرەتاییترین مافەکانیان ئەوەیە کە بتوانن زمانی دایکیان فێر بن و بە زمانی دایکی فێر بن. زمان بێ شک گرنگترین کەرەسەی پێوەندی گرتنە. لە هەمان کات دا زمان کەرەسەیەکە بۆ تێگەیشتن و فێر بوون. زمانی یەکەمی هەر مرۆڤێک زمانی دایکیە. فێر بوون و خوێندن بە زمانی دایکی ڕێگەی سەرەکییە بۆ فێر بوونی زمانی زیاتر و هەروەها فێر بوونی زانست. لە وڵاتە پێشکەوتووەکانی جیهان دا زمانی دایکی گرنگییەکی زۆری پێ دەدرێ لەبەر ئەوە کە زمانی دایکی دەرگای فێر بوونی پیوەندی گرتن و فێربوونی زمانەکانی دیکەشە. بێ شک ئەگەر زمانی دایکی فێری منداڵ بکرێ دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئەو منداڵە بتوانێ ئاسانتر زمانەکانی دیکەش فێر ببێ. ئەوە بۆ وڵاتانێکی کە چەند زمانەن زۆر بە کار دێ. لە وڵاتێکی وەکوو سۆئێد پێنج زمانی ڕەسمی هەیە و کە جیا لە سۆئێدی زمانەکانی دیکە زمانی کەمینەگەلێکی چەندین هەزار کەسی یا یا چەند سەد هەزار کەسین. هەروەها چەندین زمانی دیکەش نارەسمین. بەڵام بۆ هەمو زمانەکان مافی ئەوەیان هەیە کە پێیان بخوێندرێ و پەرەیان پێ بدرێ. لە سۆئێد دا ئەگەر هەر شارەی "کۆموونێک" سێ منداڵ یان زیاتری هاوزمانی تێدابێ مافی ئەوەیان هەیە مامۆستای زمان دایکیان هەبێ و هاوکات لە گەڵ زمانی سۆئێدی زمانی دایکیشیان فێر بن. ئەوە نەک تەنیا وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر زمانی سۆئێدی سەیر ناکرێ، بەڵکوو بە هۆکاریی پێشەکەوتنی زمان، کولتوور و کۆمەڵگای سۆئێدی دەژمێردرێ.

ئەوەی کە لە وڵاتانی جیهانی سێهەم و بە تایبەتی لە وڵاتانی داگیرکەری کوردستان زمان وەک هەڕەشەیەک دەبینرێ، دیدێکی فاشیستیانە و بەرچاوتەنگانە و تەواو ئەمنیانەیە. واتە هەوڵەکە بۆ سڕینەوەی لایەنی بەرابەرە لە هەموو بوارێک

سەرچاوە
Serchawe

و ریشەوییترین سڕینەوەی هەر نەتەوەیەکیش ئەوەیە زمانەکەی لێ قەدەغە بکەی و نەهێڵی پەرە بەزمانەکەیان بدەن. لەڕاستی دا ئەگەر ئەو دیدە فاشیستی و بەچاوتەنگانەیە نەبوایە زمانی کوردی لەگەڵ زمانەکانی نەتەوەکانی دیکە لەو وڵاتانە دا دەبووە کەرەسەیەک بۆ پێشکەوتنی کۆمەڵگاکان لە هەموو بوارەکان دا.

ئەو روانینە فاشیستیانەیە لە وڵاتانی داگیرکەری کوردستان هەوڵ دەدا کە زمانی دایکی لە پێش چاوی خەڵکی کورد بخا. ئەگەر من باس لە کوردستانی ژێر دەستی ئێران بکەم، بەو پێیە کە خۆم لەوێ گەورە بووم و زانیاری زۆرترم لەسەر ئەوێ هەیە، دەبێ بڵێم کە ڕوانینی فاشیستی لە پێش هەموو شتێک دا هەوڵی کەم بایەخکردن و ناشیرین کردنی زمانی کوردی لە پێش چاوی خودی خەڵکی کورد دەدا. چون وەک لە سەرەوە ئاماژەم پێ کرد، ریشەییترین هەوڵ بۆ سڕینەوەی نەتەوەیەک کەم بایەخکردنی زمان و کولتوری ئەو نەتەوەیە. بۆیە پێویستە لە پێش هەموو شتێک دا بۆ بەرەنگاربوونەوە لە پەرەپێدان بە کەمبایەخکردنی زمان و کولتوری کوردی خەڵکەکەمان بە تایبەتیی خەڵکی جەوان و تازەپێگەیشتوومان زیات ئاگادار بکەینەوە لەوەی کە هیچ زمانێک لە دونیا دا کەم بایەخ نیە و زمانی کوردیش یەکێک لەو زمانانەیە کە بە تایبەتی لە چاو زمانی خەڵکانی دەوروبەرمان نەک تەنیا کەم و کوڕی نیە، بەڵکوو توانستی لە بواری زانستی جوانیناسی زمانییەوە ئەگەر لەوان زیاتر نەبێ، کەمتریش نیە.

نموونەیەکی زیندوو ئەوەیە کە دەبێ لاوەکانمان ئەوە بزانن بەکارهێنان و جێگرتنەوەی هێندێک وشە و چەمکی زمانی فارسی بە جێگای زمانی کوردی، نەک تەنیا هونەر نیە، بەڵکوو جۆرێکە لە خۆدۆڕاندن و خۆبەکەم زانین.

واتە پێویستە ئەو ئیرادەیە بۆ خەڵکی کورد بگەڕێتەوە کە زمانەکەی خۆی پێ کەمتر نەبێ لە زمانی ئەو نەتەوانەی کە کوردستانیان داگیر کردووە.

با ئەوەش لە کەوانەیەک دا باس بکەم کە ئەو گەڕاندنەوەی رێزە بۆ زمانی کوردی بە بێ رێزی کردن بە زمانەکانی دیکە نابێ. واتە نابێ من بڵێم چون من کوردم بۆوەی کە رێزی زمانەکەم بگرم دەبێ بێ ریزی بە زمانی فارسی بکەم. بەڵکوو باشترین رێگە بە لای منەوە ئەوەیە کە لە پێش دا زمانی دایکیمان فێر بین و پەرە پێ بدەین، دواتر زمانی خەڵکانی دیکە فێر بین. هەرچەندی زمانی دیکە جیا لە زمانی دایکیمان بزانین، نەتەوەکەمان و کولتوورەکەمان دەوڵەمەندتر و پێشکەوتووتر دەبێ.

من خۆم پێشتر لە کوردستان مامۆستا بووم. مامۆستای منداڵانی یەک تا پێنجی سەرەتایی. بۆیە لێرە دا پێموایە رۆڵی

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

ماموّستایەک کە هەست بە بەرپرسیارێتی لەبەرابەر نەتەوەکەی دا بکا زۆر گرنگە. زۆر گرنگە کە گرینگی بەو هەڕەشانە نەدرێ کە لە چوارچێوەی "بخش نامە" دا بەردەوام لە نێوان ماموّستایان دا بڵاودەکرێتەوە کە دەبێ تەنانەت شی کردنەوەکانیش بە زمانی فارسی بێ. زۆرگرنگە کە ماموّستایان ئەگەرچی بە زۆر و بە بێ دڵخواز ناچارن کتێبی فارسی بە منداڵەکان بڵێنەوە، بەڵام هەوڵ بدەن هەر نەبێ شیکردنەوەکان بە زمانی دایکی بێ، بۆوەی کە منداڵەکان زیاتر و باشترتێبگەن و هەروەها بایەخی زمانی دایکیشیان زیاتر بۆ روون بێتەوە.

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

خەبات ڕەسووڵی: چیرۆکنووس

"بە کورتی زمانی دایک، یانی ئەو زمانەی دایک و بابت قسەی پێدەکات.کەوایە پێناسە و شوناسی سەرەکی تاکە بۆ ناسینەوە و پێوەری جیاکەرەوەی گەلە جیاوازەکانە لە یەکتر. تا ئێرە هەموومان ئەو قسانە دەزانین و دەشزانین هەر زمانێک پشتیوانی مادی و مەعنەوی نەبێ لە ناو دەچێ.ئەوەش دەزانین کە سەرچاوەی گرینگی ئەم پشتیوانییە دەوڵەتە - دەوڵەت دەتوانێ بە دامەزراندنی ڕاگەیاندنی بەهێز و کردنەوەی قوتابخانە و پشتێوانی هەمە لایەنە لە زمانێک ،ئەو زمانە پەرە پێ بدات.

ئەگەر بە پێی قسەکانی سەرەوە هەڵسەنگاندنێک بۆ دۆخی زمانی کوردی بکەین بە سانایی بۆمان روون دەبێتەوە کە زمانی کوردی لە تەنگژەیەکی مەترسیداردا پەلەقاژەیەتی.ئەمە بەمانای نکووڵی کردن لە هەوڵەکانی کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان نییە، بەڵکوو بە پێچەوانەوە تا ڕادەیەکی باش ئاگاداری ئەو هەوڵانە هەم کە لە ئارادان، بەڵام ئەم هەوڵانە لە بەرانبەر هێرشی چڕی زمانەکانی دیکە و خێرایی توانەوەی تاکەکانمان لە زمانەکانی دیکەدا زۆر کەمن و لە درێژخایەندا زەرەرمەندی سەرەکی دەبین. بۆ خۆم عادەتم نییە بە قسەی زریقەوبریقەدار و خەڵک هەڵخەڵەتاندن باسەکە بەرمە پێشێ.ی ڕوا بکەن زمانی کوردی هیچ تایبەتمەندییەکی سەیروسەمەرەی نییە کە بڵێین ئەو زمانە هەر لە خۆڕا دەتوانێ خۆی بپارێزێ، ئێستا تەنانەت لە کوێرە دێیەکانی کوردستانیش زمانی کوردی کەوتووەتە ژێر هەڕەشە .جیا لەوەیکە ڕۆژانە بە دەیان تاکی کورد دەبینین کە لە کاتی قسە کردندا، یان بەشێک لە قسەکانیان کوردی نییە،یان تەواو تواونەتەوە و بە زمانێکی دیکە قسە دەکەن. بە میلیۆنان کوردمان هەیە ناتوانن ڕستەیەکی کوردی بە ڕێکوپێکی بنووسن و

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

هیچ لەو بارەیەوەش تووشی نیگەرانی نابن. حیزب و ڕێکخراوی زۆر گەورەمان هەیە کە نەک پرسی زمانیان بۆ گرینگ نییە، بەڵکوو بە شانازییەوە باس لە وەلانانی ئەم پرسە دەکەن. کەوایە خۆشبینی سەبارەت بە گەشەی زمانی کوردی زۆرتر خەڵک گەوجاندنە.

مامۆستاکانی زمانی کوردی و نووسەر و شاعیر و هونەرمەندەکانی کورد کە لە ڕاستیدا سەربازەکانی زمانن لەئەوپەڕی پەرتەوازەیی و بێ نازیدا دەژین و کەم وایە بە جدی ئاوڕیان لێ بدرێتەوە. لەو جێگایانەی کە زمانی کوردی لە قوتابخانە دەگوترێنەوە، زمانی کوردی یەکێکە لە هەرە وانە خراپەکان و کەمترین بایەخی زانستی پێ دەدرێ. بێ هیوا بوونم بە مانای تەسلیم بوونم نییە، بەڵام ئەگەر کورد دیەوێ بە ڕاستی لەو قۆناغەی ئێستا ڕزگاری بێت دەبێ لانیکەم دە هێندەی ئێستا هەوڵ بۆ پاراستنی زمانەکەی بدات. دەبێ بە جدی لە هەوڵی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیدا بێ. دەبێ حیزبایەتی و شارچییەتی و زاراوەچییەتی وەلا بنێ.

دۆخی جیهانی ئێستا دۆخی سەد ساڵ لەوە پێش نییە، هەنووکە نەک هەر ئێمە، تەنانەت داگیرکەرەکانی کوردستانیش تووشی هێرشی زمانە جیهانییەکان بوونەتەوە و هەوڵ دەدەن خۆیان لە بەرانبەر ئەو هێرشانەدا کە بە جیهانیبوون ناسراوە بپارێزن. جا دەبێ دۆخی کورد لەو ناوەراستەدا چۆن بێ. هیوادارم وتەکانی من ببێتە دەنگی زەنگی مەترسی و ئەوانەی دەتوانن کارێک بکەن هۆشیار بکاتەوە. سەردەمی نووقم بوون لە خەون و خەیاڵ تێپەڕ بووە، باشترە چاوەکانمان بکەینەوە و سیمای ڕاستەقینەی خۆمان ببینین. هەوڵە تاکەکەسییەکان گرینگن بەڵام ناکرێ ئەم دۆخە بەردەوام بێ و تا سەر ئاوامان بۆ ناچێتە پێشێ، لانیکەم هۆشیار بوونەوەمان و گوتنی ڕاستییەکان هیوادارم ببێتە هۆی ئەوەی کە بە هەموومان کاتێکی زیاتر و هەوڵێکی جدیتر بۆ پاراستنی زمان بدەین. هەر هیچ نەبێ منداڵەکانی خۆمان فێری کوردی بکەین و خۆشەویستی زمانی کوردی لە دڵی نەوەی داهاتوودا بچێنین."

جەمال نەجاری

ئامانج عەزیزکەندی: نووسەر و لێکۆڵەری ئەدەبی

زمانی دایکی چەمکێکی زۆر بەربڵاو و پڕ ڕەهەند و لایەیەنە. زمانی دایکی وەک بە دروست ئەو ناوەیان لێ ناوە، چ وەک زمانی ئاخاوتنی دایکی مرۆڤەکان، چ وەک زمانی ماک و سەرەکی کە منداڵ لە زگی دایکی دا گوێی لێ دەبێ پێی ڕادێ، گرینگییەکی یەکجار زۆری هەیە. هەم وەک مافێکی ڕەوای مرۆیی و هەم وەک مافی سروشتی و سیاسی و کەلتووری و هەموو بوارە مرۆییەکان.

زمانی دایکی بەو گشتە، تایبەتمەندی و گرینگیەوە، زەوت کردن و پاوان کردن و قەدەغە کردن و سەرکوت کردنی، هیچ کەمتر نیە لە کارەساتە هەرە گەورە و وێرانکەرەکانی دونیا.

ژیان بریتیە لە تێکۆشان بۆ هەرچی زیاتر چێژ وەرگرتن و چێژ بەخشین، بە بێ زمانی دایکی ئەوە مومکین نیە. هەروەها جگە لەوەی کە زمان ئامرازی پەیوەندیە، هیچ شتێکی مرۆڤایەتیش لە دەرەوەی زمان دا بوونی نییە. هەموو ئەو وەسف یا ڕوانینانەی من بۆ زمان، ڕەنگە شەخسی بن، بەڵام لە گفت و گۆیەکی ورددا ڕەنگە بکرێ باشتر بۆ گشت ئەم ڕوانگە و بۆچوونانە نموونەی سەلمێنەر بێنیەوە.

من پێموایە زمانی دایکی هەر گرووپ و خێڵ و قەوم و نەتەوەیەک، وەک مافێکی گرینگی مرۆیی و سەرمایەیەکی جیهانی بپارێزرێ و گەشەی پێ بدرێ.

پرسی زمانی دایکی لەگەڵ ژمارەیەک نووسەر و وەرگێڕ

جەمال نەجاری

ئێمەی کورد لە سەدەی ١٦ زایینییەوە و لە خەباتی مافخوازانەی ئەو یەک دوو سەدەیەی ڕابردوودا یەکەم داوامان، بە درووست داوای ئازادی زمانمان بووە. ئەوەش لە گرینگی ناسنامەیی و ئەو گرینگیانەوە سەرچاوە دەگرێ کە هێندێکیانم ئاماژە پێ دان.

هەرچەند پێموایە زمانی کوردی مەترسی فەوتانی لە سەر نەماوە، با ئەوەی کە ئەو هەوڵە زۆر ئاگاهانە لەلایەن داگیرکەرانەوە دەدرێ. بەس مەترسی تێکدان و بە لاڕێ دابردن و فەوتاندنی کۆدەکانی لە سەرە. ئەوەش تەنیا داگیرکەران نین، زۆرێک لە ئۆرگانە کوردییەکانیش نا ئاگایانە ئەوە دەکەن، بە تایبەتی. لە باشوور و تایبەتیتر ئۆرگان و دەزگاکانی دەنگ و ڕەنگ. ئەرکی گەشە پێدانی زمان، ئەرکێکی گرینگە کە لە ئەستۆی ئۆرگانیزاسیۆنە کولتوری و پەروەردەیی و سیاسیەکان دایە، گرینگی ئەو ئەرکە کەمتر بۆتە درکێکی گشتی و گرینگ.جا بۆیە ڕۆشنبیران و نووسەر و ئەدیب و هونەرمەندان، ئەو ئەرگە قورس و گرینگەیان کەوتۆتە سەرشان. دیارە لەو سەردەمەشدا سۆسیالمیدیاش زۆر گرینگە. بۆ ئەوەی بتواندرێ بە ئاراستەی پاراستن و گەشەپێدان بەکار ببرێ. هەرچەند پەروەردە لە دایەنگەکانەوە گرینگترینە بۆ ئەو مەبەستە، بەڵام بەداخەوە لە چەنین پارچەی کوردستان، ئەو زوڵمە نا مرۆڤانەیە لە زمانی دایکی دەکرێ.

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

ڕەسووڵ سوڵتانی: نووسەر و وەرگێڕ

لە نێو توخمە سەرەکییەکانی پێکهێنانی نەتەوەدا، زمان یەکێکە لە توخمە هەرە گرینگەکان. ئەگەرچی ئەم فاکتەرە ڕەنگە لە وڵات و میللەتێکەوە لەگەڵ وڵات و میللەتێکی دیکەدا جیاواز بێ، بەڵام لە هیچ حاڵەتێکدا گرینگییەکەی خۆی لەدەست نادا و وەک توخمێکی سەرەکی پەراوێز ناخرێ.

بۆ پێناسەکردنی نەتەوە کۆمەڵێک توخمی وەک خاکی هاوبەش، مێژووی هاوبەش، کولتووری هاوبەش و زمانی هاوبەشیان کردووەتە بنەما. لە هەندێ پێناسەی دیکەدا یادەوەریی هاوبەشیش هەیە کە ئەم یادەوەرییە بەشێکە لە مێژوو، بەڵام ڕەنگە میللەتێک مێژووی هاوبەشی نەبێ یان هەموو قۆناغ و بڕگەکانی مێژووی پێکەوە نەبووبێ، کەچی خاڵێکی هاوبەشی یادەوەریی هەیە کە پێکەوە کۆیان دەکاتەوە.

زمانی کوردی، یەکێک لە توخمە بنەڕەتییەکان. بەڵام نابێ بپرینگێینەوە لەوەی کە بڵێین زمانی کوردی کۆڵەکەی نەتەوەکەیە. تەنانەت هەبوونی خاک و مێژوو و کولتووری هاوبەشیشمان بەبێ هەبوونی زمان نەیاندەتوانی ببنە پێناسەی کوردبوونمان. ئێمە ئەگەر زمانەکەمان نەمێنێ و بە زمانێکی دیکە قسە بکەین، بەڵام خاک و کولتوور و مێژوویەکی هاوبەشیشمان هەبێ، ڕەنگە بەخۆمان بڵێین نەتەوە، بەڵام ئیتر نەتەوەیەک دەبین جیا لە کورد. نەتەوەیەک دەبین لەسەر ناسنامەی ئەو زمانەی کە پێی دەئاخڤین جا هەر زمانێکی دیکە بێت. بۆ؟ چونکە کورد بە نیشتمانەکەشییەوە لەو نەتەوانەیە کە هەم خۆی و هەم نیشتمانەکەیشی بە زمانەکەی پێناسە کراوە. ئێستا ئەمریکا بە ئینگلیزی قسە دەکەن و کەنەداش چەند زمانێکی جیاجیای تێدایە ئەگەرچی ئینگلیزی زمانی زاڵ و سەرەکییە بەڵام هاوشانی ئەو زمانی فەرەنسیش قسەی پێ دەکرێ. کەچی خەڵکی کەنەدا بە زمانەکەیان پێناسە ناکرێن و ناوی وڵاتەکەشیان لەسەر زمانەکەیان نییە.

ناوی ئێران هیچ پێوەندییەکی بە زمانی خەڵکی نێو چوارچێوەی ئێرانەوە نییە و ئەوان بۆ پێناسەی میللەتبوونی خۆیان پاڵ بە زمانی هاوبەشەوە نادەن بەڵکو دەگەڕێنەوە بۆ خاکی هاوبەش و مێژووی هاوبەش و کولتووری هاوبەش. سوویسرایش کە پێشتر باسمان کرد هەروەتر. بەڵام ناوی کورد و کوردستان بە زمانەکەوە بەستراوەتەوە.

کورد بێت و زمانەکەی نەمێنێ، ئیتر هەر زمانێکی دیکە وەرگرێ، ئیتر ناتوانێ بەخۆی بڵێ کورد و کەسیش وای پێ ناڵێت، بەڵکو بەو زمانە پێناسەی دەکەن کە قسەی پێ دەکات. هەر بۆیە کورد لەگەڵ دۆڕاندنی زمانەکەی یان توانەوەی زمانەکەی پێش هەموو شتێک پێناسەی نەتەوەبوونەکەی و بەدوای ئەویشدا ناوی وڵاتەکەیشی دەگۆڕدرێ. چونکە کوردستان، واتە ئەو وڵاتەی کوردی تێدا دەژی. دەی کە تۆ وێکرا وازت لە زمانەکەت هێنا، یان وازیان پێ هێنایت، ئیتر دەبێ پێناسەیەکی دیکە بۆ وڵاتەکەیشت بدۆزیتەوە.

کورد ئێستا سێ توخم و فاکتەری زۆر بەهێزی بۆ پێناسەکردنی نەتەوەبوونی خۆی هەیە:

یەکەم: خاکێکە کە پێی دەگوترێ کوردستان و سنوورە جوگرافیاییەکەی سەرەڕای هەموو شێواندن و گۆڕینێکی دیموگرافیایی دیارە.

دووەم: زمان، ئەو زمانەی سەدەیەکە لەلایەک داگیرکەران هەموو توانا و ئیمکاناتی خۆیانیان بۆ تواندنەوەی بەکار هێنا، چونکە دەیانزانی تەنیا بە تواندنەوەی زمان دەتوانن ببنە خاوەنی ئەو خاکەی ناوی کوردستانە، بەڵام لە سایەی پاڵەوانێتیی پێشمەرگە و خۆڕاگریی میللەت و قەڵەمی نووسەر و شاعیر و رووناکبیرە ئازادیخوازەکانمانەوە هەر پارێزراوە.

سەرچاوە
Serchawe

پرسی زمانی دایکی لەگەڵ ژمارەیەک نووسەر و وەرگێڕ

جەمال نەجاری

لەیلا قادری: نووسەر و وەرگێڕ

زمان، ناسنامە و بە نرخترین میراتی یەک نەتەوەیە.

ئەگەر زمانی میللەتێک لە ناو بچێ ئەو میللەتەش لە گێژاوی نەبوون نزیک دەبێتەوە. گەر داگیرکەران بیانەوێ نەتەوەیەک بخەنە ژێر ڕکێفی خۆیان، بەر لە هەموو شتێک، لە سەر تواندنەوە و لە ناوبردنی زمانی ئەو گەلە کار دەکەن .کەسێک کە زمانی دایکی خۆی نەزانێ وەک کەسێک وایە کە کلیلی زیندانی خۆی ون کردبێ.

زمانی زگماکی، پێناسەی هەر نەتەوەیەکە. نەتەوەیەک زمانی دایکی خۆی لە بیر بکا دەبێتە ژێر دەستە و موستەعمەرەی فەرهەنگی گەلی زاڵ کە زمانی بە سەر دا سەپاندووە...

یەکەم: بایەخی زمانی دایکی بۆ هەر نەتەوەیەک ئەوەیە کە ئەوەی وا لە ناخت دا هەیە، دەتوانی بە ئاسانترین و ساکارترین پیت و وشە بیگوازییەوە بۆ بیسەر و بەردەنگەکەت؛ چون جگە لە زمانی دایک هیچ زمانێکی تر ناتوانێت مەبەست و قسەی شاراوەی دەروون وەدەرخات؛ جا کە وابوو زمانی دایک دەبێتە یەکەم ئامێر بۆ گەیشتن بە ئاوات و ئامانجەکانی تاکەکەسیی نێو کۆمەڵگا. هەروەها کاتێ هەموو کەسێک بتوانێ ئەوەی لە ناخی دایە بە جوانی بیدرکێنێ، ڕێگەی گەیشتن بە ئامانج و ئاواتەکانی ئاوەڵا دەبێ.

گەر زمانی دایکی نەبێ، دایکێک چۆن کۆرپەکەی بلاوێنێتەوە! ئەویندارێک، چۆن بە قەد و باڵای یارەکەیدا هەڵبڵێ!، کاتێ

جەمال نەجاری

کۆچی ئازیزانمان، چۆن ڕۆڕۆیان بۆ بگێڕین!

لەو کاتانەدا جگە لە زمانی دایک، هیچ زمانێک ناتوانێ ئەم سۆز و هەستە دەروونییە، بە شێوازێکی پاراو و جوان، ئەو جۆرەی کە پێویستە، دەرببڕێت. با زمانی دایکیی خۆمان بە گیان و دڵ بپارێزین.

دووهەم: ساڵهایە کورد لە هەر چوار پارچە ژێر چەپۆکە و لە ژێر دەسەڵاتی هێز و دەوڵەتانی غەیری کورد دا دەژی (فارس لە ئێران، عەرەب لە عێراق و سورییە و تورک لە تورکیە)، بەو حاڵەش ئەدیبان و شاعیران زمانی زگماکی خۆیان پاراستووە و نەیان هێشتووە زمان و کولتووری خۆیان لە بیر گەلەکەیان بچێتەوە و لە ناو زمان و کولتووری دەستەڵاتدار دا بتوێتەوە.

یەکەم هەنگاو بۆ ئەم مەبەستە، پێویستە لە بنەماڵە چکۆلەکەی خۆمانەوە دەسپێبکەین و منداڵەکانمان وەها تێبگەیێنین کە لەگەڵ ئەوەی زمانەکانی یاسایی سەردەم فێر ببن پێویست و گرینگتر ئەوەیە زمانی دایکییان فێر بن کە لەم بوارەدا دایکان لە نێو بنەماڵەدا نەخشێکی هەرە گرینگیان هەیە؛ هەر ئەوەی دایکێک نەهێڵێ منداڵەکەی وشەگەلێکی بێگانە وەکوو: "مامان"، "خالە"،"عمو"، "زن عمو"، "زن دایی"، "عمە"و..... بەکار بێنێ، خۆی گەورەترین خزمەتی بە زمانی دایکی کردووە.

لە ڕاستیدا ڕۆڵی پیاوان بەداخەوە لەم بوارەدا کەمە کە دەبێ ببنە پشتگر و یارمەتیدەری هاوژینەکەیان بۆ ئەو مەبەستە. جا ئێستە ئەگەر دایک و باوکی بنەماڵەیەک، زمانی دایکی بە لایانەوە گرینگ نەبێ یان شارەزاییان کەم بێ، بە پێکهێنانی کۆڕ و فێرگەی وانەکوتنەوە بە هەرزانترین شێوەی شیاو و بەیارمەتی شارەزایانی پسپۆر و لێهاتوو بۆ گەورەسالان دەتوانێ نەخشێکی بەرچاوی هەبێ.

سێهەم: زمانی کوردی پێویستی بە نوێکردنەوەی (ئاپدێیت)ی ڕۆژانە هەیە؛ جیهان بەخێرایی بەرەو پێشکەوتنە، لە هەموو بوارێکدا، بەتایبەت تێکنۆلۆژی. وێژە (ئیستلاحات) و ناوی نوێ دەخوڵقێن. زمانی کوردی دەبێ لە قالبی کلاسیکی خۆی بێتەدەر و سەردەمی وەرزێری و شوانی جێبهێڵێ. ئەگەر بۆ جووت و گا دەیان ناو و وێژە هەیە، بۆ ئاشەوانی و مەرداریش بە هەمان شێوە، ئێستا لە جێگای ئەوانە مۆبایل و کامپیوتێر هاتوونەتە گۆڕێ. زمانزانە کوردەکان دەبێ وشەگەلی گونجاو بۆ ئەو بوارە نوێیە بدۆزنەوە. ئەگەر ئەو وشانە نین، پێویستە بە قەرز وەریان بگرن و بیانکوردێنن. هەموو زمانەکانی جیهانی تا ئێستاش لەگەڵ بێ کەڵک لە زمانی دەوڵەمەندی یۆنانی وەردەگرن و گرفتیش نەبووە.

سەرچاوە Serchawe

جەمال نەجاری

ئەوانەی زۆرتر ڕاسپاردە یا پێغەمبەری زمانن، وەکوو شاعیر، نووسەر، ڕۆماننووس، گۆرانیبێژ، وێژەر، سیاسەتوان.... پێویستە بۆ نووسین و ئاخاوتنیان ڕوو لە هەناوی کۆمەڵگەی کوردستان واتە لادێ و گوندەکان بکەن و بە زمانی ڕەسەنی ئەوێ بنووسن و تێکەڵ بە بابەتی ئەوڕۆیی بکەن، بۆوەی زیندوو بمێنێ و زیاتر گەشە بستێنێ.

کەسێک کە بە زمانی دووهەم، جگە لە زمانی دایکی، دەخوێنێ، ئەو بوارەی بۆ گەشەی فکر و هزراندن دەبێ بخوڵقێ، هەر لە سەرەتاوە لێی زەوت دەکرێ. بیرکردنەوەی، لقوپۆی لێ ناکەوێتەوە، داوێنەی بیرکردنەوەی گەشە ناکا و لە بازنەیەکی داخراو و تەنگەبەردا قەتیس دەمێنێ.

ئەوەشم بۆیە باسکرد کە بڵێم هەنگاوی سەرەتا بۆ ئەم بەستێنە *خوێندن بە زمانی زگماکییە.

هەڵبەت لەوەش گرینگتر هەوڵدان بۆ چێکردنی *ڕێنووس و ڕێزمانێکی یەکگرتوو و ستانداردە تا قۆناغی یەکەم کە خوێندن بە زمانی دایکییە ساناتر بخرێتە بواری جێبەجێکردن.

* دامەزراندنی ناوەندێکی زانستیی زمانەوانی بەدوور لە باندووری زاراوە یا بنزاراوەیەکی تایبەت، پێویستیی حەتمییە.

* مادام ئاسۆی دەوڵەتی کوردی لێڵ و ناڕوونە و جارێ چارەنووسی کورد وا دارشتراوە کە لە هەر پارچەیەک وەک هاووڵاتی دەرجە دوو یا سێ چاو لێ بکرێ، هەوڵ بدرێ کولتوورێکی نوێ دابڕێژرێ کە تێیدا تاکی کۆمەڵگای کوردی لە حاست نەتەوەی باڵادەست هەست بە کەمایەسی نەکا، زمان و نەتەوەکەی خۆی خۆش بوێ، پێی شانازی بێ کە خاوەن زمانی تایبەت بە خۆیەتی. ئەوەش وەک ئاسۆیەکی دوورەدەست دەبینم؛ بەداخەوە کورد بەگشتی تاکوو ئێستا لەو چەمکە خافڵ بووە، ئەوەی لەو بەستێنەشدا دەبینرێ هەوڵ و تێکۆشانی تاکوتەرای هەندێک تاک و دامەزراوەی بە دەرووست و دڵسۆزە.

سەرچاوە
Serchawe

پرسی زمانی دایکی لەگەڵ ژمارەیەک نووسەر و وەرگێڕ

جەمال نەجاری

ئیسماعیل ئیسماعیل زادە: نووسەر و وەرگێڕ

هەڵبەت رۆژی جیهانی زمانی دایکیی زیاتر لەو وڵاتانەدا قورسایی یان باشترە بڵێم کە مانای هەیە کە لە چوارچێوەکەیان دا چەندین کۆمەڵگای زمانیی دەژیین.

دەروونزانەکان بە گشتی پێیانوایە کە ناسنامە (identity) لەو وێناکردنانە پێکدێت کە تاک وشیارانە یان ناوشیارانە لەبارەی خۆیەوە بەدییان دێنێت. زمان یەکێکە لەو توخمە جەوهەرییانەی ناسنامە ساز دەکات، زمان پرسێکە کە ناسنامەی مرۆڤی تایبەت بەو زمانە دادەرێژێت و هەڵگری کولتووری داهاتووەکەیەتی. بەو واتایە کە ئێمە لە نیشانە و شەپۆلەکانی زمان کەڵک وەردەگرین بۆ ناسینی خۆمان کە ئێمە کێین و چی و چۆنمان دەوێت، سەر بە کێها گرووپی کۆمەڵایەتیین و بە کام گرووپی کۆمەڵایەتیی پێناسە دەکرێین. لێرەدا زمان هەمیشە بەو جۆرە نییە کە کە دەیناسین، واتە لە ئاساییترین توانستی زمانەوە واوەتر دەچین. لێرەدا زمان تەنیا بۆ پەیوەندیی گرتن لەگەڵ ئەویتردا نییە بەڵکوو زمان لە ناخیدا ئەو فەلسەفەیەی هەڵگرتووە کە وڵاتێک نا، با وردتر و راستتر بڵێین کە هەموو نەتەوەیەک خاوەنی زمانی تایبەت بە خۆیانن کە بە زمانی دایکیی ناسێندراوە. زمانێک کە پاشخان و میراتێکی مەزنی ئەدەبی و کولتووریی پێیە و مرۆڤەکان بە شێوازی جۆراوجۆر زمان رێکدەخەن. بەڵام لە چ کات و قۆناغێکدا زمان وەکوو هەڵگرێکی ناسنامە سەرنجی پێدەدرێت، ئەمە پرسێکە کە دەمانخاتە ناو بازنەی کاتێک کە تایبەتمەندییەکانی دیکەی ناسنامە کاڵ دەبنەوە، واتە ئەو تایبەتمەندییانەی گرێماندەدەنەوە بە کولتوورێکی تایبەت و لە ئێستادا زیندوو نین و فەوتاون، بۆیە گرینگبوونی زمان وەکوو هەڵگری ناسنامە دەردەکەوێت.

ئەم پرسە کەمێک وردتر دەکەمەوە؛ زۆر شت هەن کە لەسەر ناسنامەی ئێمە و چۆنییەتی تێگەییشتنی دیتران شوێندانەرن.

جەمال نەجاری

دەشتوانن یاریدەدەرێکی باشیش بن بۆ راکێشانی سەرنجی خەڵکی. بۆ نمونە جۆری جلوبەرگ، جۆری خواردن، گۆڕینی پرۆفایلی لاپەڕەی شەخسی لە تۆڕەکۆمەڵایەتییەکاندا. لە جلوبەرگدا ڕەنگێکی دیاریکراو و بەردەوام دەتوانێ کەسێکی پێ بناسرێتەوە. لە خواردندا دەکرێ کەسێک بۆ نموونە بە رووەکخۆر ناوبانگی هەبێت. یان پرۆفایلی ئینتێرنێتیی کەسێکی شانۆیی لەگەڵ کەسێکی سیاسی جیاوازیی هەبێت. بەڵام کاتێک هەمان خەڵک زار دەکەنەوە بە تایبەتمەندیی جیاوازەوە مانا بەرهەم دێنن. کات چ کورتخایەن بێت یان درێژخایەن بەڵام تۆمار دەکەن. لە دنیای بچوک و گەورەی کە تێیدا دەژیین دەناسرێن و بە بایەخ دەگەن، هەمووی واتاکان هەڵگری تایبەتمەندیی جیاوازن. هەڵگری توخمی جوگرافیی تایبەتن، واتاکان دەکرێ بچنەوە سەر هۆکارگەلێکی سیاسی و مێژوویی دیاریکراو، یان ئاماژە بکەن بە لایەنی ئابووری و چینایەتی، لایەنی کولتووری و.. ئەمانە هەموو لە تایبەتمەندییەکانی زمانی دایکیین. بە واتایەکی دیکە زمانی دایکیی ئێمە تا رادەیەک پێمان دەڵێت کە ئێمە کێین، لە کوێوە هاتووین و چیمان گوێ لێبووە و هەستمان بە چی کردووە. ئەمە دەرکێکی تایبەتمان تێدا دەئافرێنێ و هۆگرمان دەکات. لەبەر ئەوە گرینگبوونی زمانی دایکیی حاشاهەڵنەگرە.

ئیزنم بدە کە بە هەناسەیەک وەڵامی پرسیاری دوو و سێت بدەمەوە. بۆ هەموو کەسێک گرینگە کە ناسنامەیەکی هەبێت و بە هۆیەوە رابگەیەنێت کە ئەوە ئەوە! ئەگینا تووشی قەیرانێک دەبێت کە لە سەرلەبەری هەبوونیدا رەنگ دەداتەوە. قەیرانی بێ ناسنامەیی و لە ئاکامدا جۆرێک سەرگەردانیی. کورد کە بە هۆی ژێرچەپۆکەبوونەوە حاشای لێدەکرێت یان لە گەشبینانەترین حاڵەتدا بۆتە پاژێکی کاڵی ناسنامەی نەتەوەی زاڵبوو، پێویستی بە خۆپاراستن بۆ مانەوە هەیە. لە رێگەی زمانی دایکییەوە دەتوانێ یەکێک لە کۆڵەکەکانی ئەو پێویستییە بنیات بنێت. پەیوەندییەک بە ڕەچەڵەکەوە و شوێنێک بۆ هاتن. ئێمە دەتوانین بە هۆی زمانی دایکییەوە ئاستێک لە سەربوردە و مێژووی خۆمان بگێڕینەوە. گێڕانەوە رۆحی لەگێراننەهاتووی زمانە. بەسەرهاتی ئەوەی کە ئێمە لە کوێوە هاتووین و چۆن بووینەتە ئەوەی کە هەین و دەشمانەوێ ببین بە چی و هەروەها شانازشی پێوە بکەین هەتا ئەو ئاستەی کە بگەینە هاوشانی گەلانی دیکە.

ئەگەر سووکە ئاورێک لە ژینگەی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئێران بدەینەوە، سنوورێکی داسەپێندراوی سیاسیی دەبینین کە چەندین کۆمەڵگای زمانیی تێیدا دەژیین وەکوو ئازەری، کوردی، فارسی، عەرەبی و.. بە ملیۆنان کەس بەو زمانانە قسە دەکەن کە ئاماژەم پێکردن بەڵام لە چوارچێوە سیاسییەی ئێراندا تاکە زمانێک باڵادەستە. تاکە زمانێک دەرفەتی ئەوەی هەیە کە لە دەزگا فەرمییەکانی فێرکردن و بارهێناندا پێی بنووسرێت، بوترێتەوە و گەشەی پێبدرێت، واتە زمانی فارسی بە پێی سیاسەتی تاکزمانی - تاکنەتەوەییدا تاکە زمانە لە ئاکاری فەرمی و ئیداریی ئێراندا بەکردەوە کراوە. بە درێژایی مێژووی ئێران زمانی کوردیی کە یەکێکە لەو زمانانەی بە ملیۆنان کەس قسەی پێدەکەن، زمانێکی بڤەکراو بووە لە قوتابخانەکاندا. نایاسایی بووە لە دایرەکاندا. بە پێی لێکۆڵینەوەکان پرسی خوێندن و بارهاتن بە زمانی دایکیی لە

جەمال نەجاری

خوێندنگاکاندا پرسێکی گەلێک گرانە، زمانی دایکیی تاکە زمانێکە کە منداڵ بە تەواویی بە هۆیەوە تێدەگات و کاریگەرترین رێگەیە بۆ فێرکردن و گەشەپێدانی منداڵ. بۆیە ئێرانیش وەکوو پیشەی وڵاتە داگیرکارەکاندا هەستی بە گرینگیی زمانی دایکیی کردووە و بە هەموو شێوەیەک هەوڵی سڕینەوەی زمانی کوردیی دەدات و ئەگەر رووبدات لە ئاکامدا دەبێتە هۆی سڕانەوەی ناسنامەی زمانیی. مەبەست لە سڕانەوەی ناسنامەی زمانی کوردیی ئەوە نییە کە خەڵکەکەی لە رووی جەستەییەوە بە تەواویی قڕ بکرێن و ئیتر کەسێک نەمێنێت بە کوردیی قسە بکات، کارەساتەکە شتێک لەوە کەمتر نابێ، لەبەر ئەوەی گەلێک و لێرەدا کورد ئەگەر زمانەکەی بکوژرێت ئیتر ئەو گەلە هەمان گەلی پێشوو نییە، کولتووری زمانی خۆی لێ دەسێندرێتەوە و کولتووری زمانێکی دیکەی بەسەردا دەسەپێندرێت و دەبێتە ئەو دیترەی کە خاوەنی زمانێکی دیکە و هەڵگری کولتوورێکی دیکەیە. ئیتر وەکوو کورد دەمرێت.

هەر وەک لەسەرەوە باسمان کرد زمانی دایکیی تەنیا یان باشترە بڵێم بەهێزترین توخمە کە مرۆڤەکان دەتوانن بەهۆیەوە بە ناسنامەی کۆمەڵایەتی خۆیان بگەن. واتە ئەو توخمە مرۆڤەکان بە تانوپۆکانی بنەماڵە و کولتوورەکەیانەوە گرێدەداتەوە. بەڵام لە ئەگەر ئەو توخمە کاریگەرە بمرێندرێت چی؟ لە ئێراندا زمانی فارسی کە زمانی نەتەوەی زاڵە بەرزترین پێگەی بۆ دانراوە و بە پاڵپشتیی هێزەوە توانیویەتی لە هەموو لایەنەکانی کۆمەڵگا واتە لایەنی سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئیدارییدا خۆی فەرز بکات. بۆ نموونە هەر لە قوتابخانەوە بگرە کە کراوەتە زمانی فێرکردن و پەروەردە، کاری پێدەکرێت. کراوەتە زمانی کتێب لە گشت بوارەکاندا، کراوەتە زمانی رۆژنامە، فیلم، مۆسیقا. کاتێک کە زمانی زاڵکراو بە هەموو دەمارەکانی هەبوونی نەتەوەیەکدا رۆکرا بە ئاستی پیرۆزبوون دەگات و ئەو مرۆڤانەی کە بەو زمانە دەدوێن بە بایەخە باڵاکانی مرۆڤبوون دەبیندرێن، یا بە شێوەیەکی وردتر بڵێم کە کەسانێکی بە زمانی فارسی نادوێن لە هەموو بوارەکاندا تەنگیان پێهەڵدەچنرێت بۆ ئەوەی خۆیان قەناعەت بەوە بێنن هەست بە نزمی و چرووکیی لە کەسایەتیی خۆیاندا بکەن.

بە سەرنجدان بەو خەسارانە و نەبوونی هیچ کام لە دەرفەتەکانی فێرکردن و بارهێنان لە کوردستاندا، لە پێشدا پێویستە رادەی زیندووبوونی زمانی کوردیی لە نیوان مان و فەوتاندا هەڵسەنگێنین. گوێ بگرین خەڵک کە چۆن زمانی کوردیی دەردەبڕن. زمانەکەیان هەتا چەندە کەوتۆتە ژێر کاریگەریی زمانی زاڵکراو. ئەوکاتەیە کە بۆمان دەردەکەوێ زمانی کوردیی لە قەیران دایە. رۆژ لەگەڵ رۆژ لاوازتر دەبێت. پێموایە کورد تاکە رێگایەکی لەبەرە ئەویش بەرگرییە لە سەر لەبەری هەبوونیدا بۆ مانەوە. بۆ مانەوەش باشترین کارێکی کە دەکرێت کارکردنە لەسەر وشیاریی نەتەوەیی. وشیاریی نەتەوەیی دەبێت ببێتە هەوێنی گشت چالاکیی ئەوانەی وا هەست بە لەناوچوونی سڕی زمانی کوردیی دەکەن. ئەوە روون و ئاشکرایە کە کۆماری ئیسلامیی ئێران سوورە لەسەر تواندنەوەی کورد و کوردیش لە ئیستادا ئەو هێزەی نییە خۆی لە چنگی حکومەت و

جەمال نەجاری

نەتەوەی سەردەست راپسکێنیت بۆیە پێویستە بەشی زۆری وزەی چالاکان تەرخان بکرێت بۆ کاری بنچینەیی کولتووریی ئەمیش نەک بۆ گەشەپێدان بەڵکوو لە گەشبینانەترین حاڵەتدا بۆ قڕنەبوونە کە دیارە هەر بە هۆی هەمان بندەستبوون کارێکی ئاسان نییە بەڵام مەحاڵیش نییە. بۆ نموونە کارکردن لەسەر مێتۆلۆژییەکان، ترادسیۆنی زارەکی، هونەر، مۆسیقا و زمان..

جەمال نەجاری

ئازاد رۆستەمی: نووسەر

مرۆڤ بە گشتی گرینگترین خوڵقێنراوی سرووشتە، بە نۆبەی خۆی زمانیش گەورەترین خوڵقێنراوی مرۆڤە. سرووشت و مرۆڤ هەرکام بە نۆبەی خۆی لەپێشدا راڤەی خودی خۆی دەکات پاشان راڤەی دەرەوە و کۆمپۆزیسیونی دەرەوەی خۆی دەکات. مرۆڤ بە پێی دابەشبوونی لە پانتایی سرووشتدا یەکەم راڤەی خۆی دووهەم راڤەی دەوروپشتی خۆی دەکات، هاوکات پەیوەندیی نێوان خۆی و دەوروپشتی. بەرینتر لەوەش راڤەی بەشەکان یان پێکهاتەکانی دەوروپشتی لەگەڵ خۆی دەکات. بە تێپەڕینی کات و هەنگاوەکانی مرۆڤ بۆ ناو مێژووی تۆمارکراو هەم بەشەکان و هەم پەیوەندییەکان بەرین و بەرینتر بوونەتەوە. پەیوەندییەکان و راڤەکانیش بەرین و بەرینتر بوونەتەوە. لە واقعدا سیستەمی پێکهاتوو لە مرۆڤ - سرووشت یان واقعیاتی هەستپێکراو و نەستپێکراو هەرچی زۆرتر ئاڵۆزتر بووە. بەڵام بەوەشەوە لۆژیکێکی گشتی زاڵە بەسەر ئینسان، سرووشت و پەیوەندییەکانی نێوان ئینسان - سرووشتدا. مرۆڤ لە دەنگەکانەوە تا پیتەکان، تا وشەکان و رستەکان زەمەنێکی یەکجار دوور و درێژی بردۆتەسەر. بۆیە جیاوازییەکان رۆژ لەدوای رۆژ زیاتر و زیاتر بوونە، بەو مانایەی کە مرۆڤ لە ژیانی کۆمەڵایەتییدا جیاوازییەکانی زۆرتر بووە و بە پێی دابەشبوونی جوگرافیایی و پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی نێوخۆیی گرووپ - سیستەمەکانی زیاتر و زیاتر پەرە پێداوە. هەر ئەمەش کارێکی وەهای کردووە کە مرۆڤەکان بە پێی زمانی داهێنراوی خۆیان زیاتر و زیاتر لە یەکتر دوور بکەونەوە. نزیکتر ئەگەر بڕوانین ئەم دوورکەوتنەوەیە لە گوتندا خۆی دەبینێتەوە. لە راستیدا گوتن پێناسەی تاک - کۆمەڵێکی تایبەتە لە چوارچێوەیەکی جوگرافیایی، کولتووری، کۆمەڵایەتی و لە ناو مێژوودا بە تایبەت لە باری ئابووری و سیاسییەوە. هەر ئەمەش بوو بە هۆی ئەوەی کە چەمکێک بە ناوی نەتەوە بەتایبەت لە سەردەمی ئێستەدا پێناسە بکرێت.

لەم سەردەمەدا زمانی هەر نەتەوەیەک "دال"ێکە لە شوناسی مێژوویی، جوگرافیایی، کولتووری، سیاسی و ئابووری بە

جەمال نەجاری

کۆمەڵێک "مەدلول"ی "تایبەت"ەوە کە لە نەتەوەیەکەوە بۆ نەتەوەیەکی دیکە زۆر جیاوازە. کەوابوو زمان پێناسەکردنەوەی حزوری تاک - کۆمەڵ - نەتەوەیە لە پێش مێژووەوە هەتا بە ئێستای مێژوو. جیهانی ئەورۆ لانیکەم جیهانی باسکردنە لە مافەکان. زمان یەک لە سەرەکییترین مافەکانی مرۆڤە کە بە وردیی باس لە شوناسی تاکەکەسیی، شوناسی کۆمەڵایەتی، شوناسی نەتەوەیی ئەو گرووپ - سیستمە دەکات لە پانتایی سیاسەت و موقعیەتی دابەشبوونی بەرژەوەندیی ئەورۆدا. بۆیە جیهانی ئێستا جیهانی دابەشبوونی بەرژەوەندییەکانە. ئەگەر سەیرێکی راستییەکانی ئێستای جیهان و کۆمەڵگای نێونەتەوەیی بکەین دەبینین زمان یەک لە گرینگترین فاکتەکانی هەبوونی هەر نەتەوەیەکە بۆ وەدەستهێنانی بەشێک لە مافەکانی لە چوارچێوەی جیهانی ئەورۆی دەوڵەت - نەتەوەدا. تەنانەت ئەگەر وەکوو ئیدئۆلۆگێک هەر لە راستی راستەوە هەتا چەپی چەپ چاو لە مەسەلەی بەرژەوەندییەکانی حوزووری گرووپ - سیستەم یان نەتەوە - دەوڵەت بکەین زمان گەورەترین کاریگەریی خۆی هەیە. لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ئەگەر وشەی زمان لە دەوڵەتانی پێکهێنەری ئەو چوارچێوەیە لێکەینەوە شتێک بە ناوی نەتەوە یان تەنانەت تاک مانای نییە. با بیر لەوە بکەینەوە ئەگەر شتێک بە ناوی زمانی تورکی نەبێت وڵاتێک بە ناوی تورکیە هەیە؟ شتێک بە ناوی زمانی عەرەبی نەبێت ئەو هەمووە وڵاتە عەرەبییە هەیە یان شتێک بە ناوی زمانی فارسیی نەبێت!؟ تەنیا رۆژهەڵاتی ناوەڕاست نییە، لە شەرقی دوورەوە هەتا "غەربی وەحشی" کامە دەوڵەت هەیە کە بە پێی نەک نەتەوە زمان شکڵی نەگرتبێت. لە مەسەلەی دەوڵەت و نەتەوە بگەڕێنەوە، وەکوو مرۆڤێک لەم سەردەمەی باسکردن لە مافی مرۆڤدا کە رۆژەڤی هەموو رێکخراوە مرۆڤدۆستەکان و رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانیشە زمانی مرۆڤ کە ئێستا پێناسەی زمانی دایکە، سەرەکیترین مافی مرۆڤی سەردەمی مافخوازییە! لەناوبردنی زمانی دایک لەناوبردنی شوناسی مرۆڤە لە پانتایی هەستییدا. بە بێ داکۆکیکردن لە زمانی دایک ناتوانی داکۆکی لە هیچ مافێکی دیکەی خۆت لە جیهانی ئەورۆدا بکەی. نەبوونی زمانی دایکیی بە مانای نەبوونی کیان و شوناسی ئینسانییە. نەبوونی ئەو مافە بە مانای درووستبوونی ئینسانی بێشوناسە لە پانتایی هەستییدا. بە مانای درووستبوونی گرێی دەروونی لە تاک و کۆمەڵگا دایە. بە مانای دەرچوون لە چوارچێوە دیموکراتییەکانی سەردەمە. ئەوەش ئەگەر نەڵێین یەکەمین کێشەی جیهانی ئەمڕۆیە لانیکەم پاش ئابووری گرینگترین کێشەی جیهانی ئەورۆ لەبەرچاونەگرتنی ئەو مافە سرووشتییەیە کە هەموو نەتەوەیەک دەبێ بیبێت. گرینگترین کێشەی ئەورۆ لە جیهاندا تەنانەت لە دیموکراتیکترین بەشەکانی جیهاندا کێشەی شوناسە، کێشەی سنوورە سیاسییەکانە، کێشەی سنوورە زمانییەکانە. زمان پێناسەی مرۆڤە کاتێک خۆی لە نێوان کردەوە و دژکردەوە لەم جیهانە ئاڵۆزەدا دەبینێتەوە. لە خشتەبردنی زمان لە خشتەبردنی هەموو یاسایەکە بۆیە زۆربەی هەرە زۆری ناکۆکییەکان، دژبەرییەکان لە جیهانی ئەورۆدا مەسەلەی زمان و هەوڵدان بۆ لەناوبردنی زمانی تاک، کۆمەڵگا یان نەتەوەیەکە.

هەموو پرسیارەکە ئاوا کۆ دەکەمەوە؛ ئاخۆ ئەگەر ئێمەی کورد زمانمان لە ئەزەلەوە تورکی، عەرەبی یان فارسی بووایە

جەمال نەجاری

بەشێکی گرینگی بەرخۆدانی ئەستەم و دژواری بەرەوەدیموکراسیمان لەکۆڵ نەدەبۆوە؟ ئاخۆ ئەگەر لە دڵی ئەورووپادا سامییەکانی نۆرویژ و سوید و فەنلاند کێشەی جیاوازیی زمانیان نەبووایە کە هەمان شوناسی نەتەوەییە نەیاندەتوانی سەرەکییترین جمکەکانی دەسەڵاتی دیموکراتیکیان بەدەستەوە بووایە؟

کۆتا رستە ئەوەی کە ئەرکێکی ئینسانی - نەتەوەییە بۆ هەر کوردێک لە هەرکوێیەکی جیهاندا کە زمانی خۆی وێرای گواستنەوە لە نەسلێکەوە بۆ نەسلێکی دیکە هەوڵی پەرەپێدانی بدات. هیچ زمانێک گرینگتر لە زمانێکی دیکە نییە لە جیهاندا، ئەوە تەنیا کارکردنی ماندوویی نەناسانەیە لە سەر ئەو زمانە کە دەتوانێ لە هەندێک بواردا قابیلی تێگەییشتنتری بکات.

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

سامال ئەحمەدی: نووسەر و وەرگێڕ

ڕۆژی جیهانیی زمانی دایکی، لە دەرەنجامی ستەم و کارەساتێکی خوێناوییەوە لە لایەن ڕێکخراوی یونسکۆی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دیاری کراوە، کە هەرچەند نموونەی لە دنیادا کەم نەبووە و ئێستاش هەیە، بەڵام ئەوکاتە کەوتە بەر سەرنجی جیهانی، کە ساڵی ١٩٥٢ پاکستان بڕیاری دا بە زەبری زۆری زمانی ئۆردوو بەسەر گەلانی پاکستاندا بسەپێنێت، کە ئەودەم پاکستانی ڕۆژهەڵات، واتە بەنگلادشیشی دەگرتەوە و گەلی بەنگالی لەهەمبەر ئەو ستەمەدا وەستانەوە و لە پێناو پاراستنی زمانەکەیاندا تووشی کوشتار هاتن. کەواتە گرینگیی ئەم ڕۆژەوە لەوەدایە کە سەپاندنی زمانی نەتەوەیەک بەسەر نەتەوەیەک، یان چەند نەتەوەی دیکەدا، بە هەر پاساوێک ڕەد دەکاتەوە و ئەو مافە بە نەتەوە ژێردەستەکان دەدات، کە نەچنە ژێرباری سەپاندنی زمانی نەتەوەی باڵادەستەوە و لە ساڵی ١٩٩٩ـەوە کە یونسکۆ ئەم ڕۆژەی وەک ڕێزگرتن لە زمانی دایکی دیاری کردووە، زمانناسان و کۆمەڵناسان و دەروونناسان و دەرمارناسان و پسپۆڕانی زۆربەی بوارەکانی زانستە مرۆڤییەکان گەلێک تیۆریی زانستییان سەبارەت بە کاریگەری و گرنگیی زمانی دایکی لەسەر کەسایەتیی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و تەنانەت ئابووریی ئاخێوەری زمانی دایکی خستووەتەڕوو. چونکە زمانی دایکی یەکەم زمانە کە منداڵ لە یەکەم ڕۆژی لەدایکبوونییەوە گوێی لێی دەبێت و بەرەبەرە لە ڕێی ئەو زمانەوە بە خۆی و هەموو دەوروبەری خۆی ئاشنا دەبێت و لە هەموو ئەو زماناش باشتری فێر دەبێت، کە دواتر بە هەر شێوەیەک فێریان دەبێت. لە ڕێی زمانی دایکییەوە، منداڵ هەر لەگەڵ ئەوەی چاوی بە ڕووی دنیادا هەڵدێنێت، شێوەی دەربڕینی کردار و ڕەفتارە مرۆیی و کۆمەڵایەتییەکان لە هەبوونیدا ڕەنگ دەداتەوە، چونکە فەرهەنگی کۆمەڵایەتیی هەر گرووپێکی مرۆیی، وەکو باوەڕەکانی، خدەکانی، دابونەریتەکانی لە زمانەکەیاندا ڕەنگ دەداتەوە و لە ڕێی زمانەکەشیانەوە دەردەبڕدرێنەوە. بۆیە ئەو کەسەی بە زمانی دایکی دەدوێت هەست بە پاشخانێکی دەوڵەمەندی ناسنامەی کەسی و کۆمەڵایەتیی خۆی لە پشت

دەربڕینەکەیەوە دەکات و، بە شێوەیەکی ئەرێنی دەتوانێت لە خۆی تێبگات و ئاسانتریش دەتوانێت پێوەندی لەگەڵ مرۆڤەکانی دیکە بگرێت، چونکە پێش ئەوەی پێوەندی بە دنیای دەرەوەی گرووپەکەی خۆیەوە بگرێت، لە دنیای گرووپەکەی خۆیدا لە ڕێی زمانەکەی خۆیەوە گرینگترین پێوەندییە خێزانییەکان و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵەی زمانەکەی خۆی ئەزموەو و کورد گوتەنی، زاتی شکاوە لەوەی بە بوێرییەوە ڕێ دەربەرێتە نێو دنیای زمانانی دیکەی، بەدەر لە زمانی دایکیی خۆیەوە. لایەنێکی دیکەی گرینگیی زمانی دایکی ئەوەیە کە مرۆڤ لە زمانی خۆیدا هۆشیارترە، ئاخر زمان پێوەندییەکی پتەوی لەگەڵ بیرکردنەوەی ژیریێژانە و بەپرسیار و ڕەخنە هەیە، ئەو چەشنە بیرکردنەوەیەش ڕەهەندە جۆربەجۆرەکانی تێگەیشتن دەپشکنێت و مرۆڤ لە سۆنگەی ئەو خەسڵەتە گرینگەیەوە دەتوانێت ئاسانتر لە هەبوون و فرەیی ڕاستییەکان تێبگات. بێجگە لەوانەش، توێژینەوە دەمارزانییەکان نیشانیان داوە کە منداڵ لە سەرەتای تەمەنییەوە زۆر زیاتر توانای فێربوونی زمانی هەیە و لە تەمەنی سەرووی ١٠ ساڵانەوە درەنگتر دەتوانێت فێری زمان ببێت، بۆیە گرینگە هەر منداڵێک بواری ئەوەی هەبێت کە لە سەرەتاکانی تەمەنییەوە فێری زمانی دایکیی خۆی ببێت و لانی کەم قۆناغی بنەڕەتیی خوێندنی بە زمانی دایکی بێت.

باسکردن لە گرینگایەتیی زمانی دایکی زۆر ئاو هەڵدەگرێ، خۆ ئەگەر لەبەر تیشکی ئەو چەند هۆکارەی سەرەوە سەرنج بدەینە زمانی کوردی، بەتایبەت لە پارچەکانی ڕۆژهەڵات و باکووری کوردستان، دەبینین دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان بە هیچ شێوەیەک بواریان نەداوە بەوەی کە منداڵانی کورد لەو دوو پارچەیەدا بە زمانی دایکیی خۆیان قۆناغی بنەڕەتیی خوێندن بئەزموون. لەبەر ئەوە باسی باشوور و ڕۆژاوای کوردستانم جودا کردووەتەوە، چونکە لە باشووری کوردستان لانی کەم لە دەیەی ١٩٧٠ی زایینییەوە بوار بە پەروەردە و خوێندن بە زمانی کوردی دراوە و لە سەرەتای دەیەی ١٩٩٠یشەوە بەشێکی ئەو پارچەیەی کوردستان ئازاد بووە و پەروەردە و خوێندن بە زمانی کوردییە. هەرچەند دەوڵەتی داگیرکەری سووریەش پێشتر هیچ مافێکی بە کوردانی ڕۆژاوا ڕەوا نەدیوە، بەڵام ئەوە پێنج شەش ساڵێکە دەسەڵاتێکی خۆبەڕێوەبەر لە ڕۆژاوای کوردستان هەیە و ئەوەندەی ئاگادار بم لەوێش خوێندن بە زمانی کوردی خراوەتە بواری جێبەجێکردنەوە. بەڵام لە پارچەکانی ڕۆژهەڵات و باکوور، کە هەتا ئێستاش داگیر کراون، داگیرکەران ناهێڵن منداڵی کورد بە کوردی بخوێنێت، کەچی دێڵن لە زانستگە ئەدەبیاتی کوردی بخوێندرێت، یان جاری وایە بوار بە چاپ و بڵاوبوونەوەی چەند گۆڤار و کتێبێک لە ژێر چاودێری و سانسۆردا دەدەن، مەبەستی سەرەکیی ئەوان ئەوەیە کە قۆناغە گرینگەکەی فێربوونی زمان لە منداڵی کورد بستێنن و زمانی داسەپاوی خۆیانی پێ فێر بکەن، بۆ ئەوەی وای لێ بکەن نەتوانێت لە زمانەکەی خۆیدا بیر بکاتەوە و نەتوانێت کردە زمانییەکانی خۆی بە ئاسانی لەکار بێنێت و بەناچاری لە زمانی ئەوانەوە تێگەیشتنی خۆی لە دنیا و هەبوون دەربببڕێتەوە، واتە لە فەرهەنگی ئەوانەوە فێری بیرکردنەوە و دەربڕین ببێت، تاکو ئەوان ئیدیعا بکەن، کە زمانی دایکیی ئینسانی کورد توانای دەربڕینی ڕەهەندە قووڵەکانی هەبوونی نییە.

جەمال نەجاری

سەرباری ئەوەی کە داگیرکەرانی کوردستان بواریان بە زمانی کوردی نەداوە، بەڵام نەتەوەی کورد، وەکو نەتەوەیەکی خاوەن شارستانییەتیی دێرین، کە بەرهەمی زمانەکەیەتی، تا ئێستاش هەر زیندووە. ئەم ڕاستییەش لە ماوەی سەدەی ڕابردوودا سەلماوە و بە هەر زەحمەت و مەینەتییەک بووە، کاری لەسەر کراوە و ئەوەی لێ وەدیار کەوتووە، کە زمانی کوردی زمانێکی نەزۆک نییە؛ بەو واتایەی کە ئەگەر بواری پێ بدرێت پێکهاتەی جەستەیی، واتە پێکهاتەی ڕێزمانیی زمانی کوردی توانای ئەوەی هەیە، لەسەر پێوانەی دەربڕینە سروشتییەکەی خۆی زاراوە و چەمک و دەربڕینی نوێ ڕۆبنێت و خۆی لەگەڵ گۆڕانە زانستی و مۆدێرنەکان بگونجێنێت. قسەکردن لەم بابەتە لە کورتەدوانێکی ڕۆژنامەوانیدا ناتوانێ بپەرژێتە سەر ئەوەی بە شێوەیەکی زانستی تایبەتمەندییە جەستەیییەکانی زمانی کوردی بخاتەڕوو، بەڵام بە بوێرییەوە دەتوانم ئیدیعا بکەم، زمانی کوردی تایبەتمەندیی خۆگونجاندن لەگەڵ مودێرنیتێ و زمانی زانستە سروشتی - ئەزموونی و مرۆڤییەکانی هەیە. سەبارەت بەوەیشی کە چون کار لەسەر ئەو تایبەتمەندییانە بکرێ بۆ ئەوەی وەک زمانێکی زیندوو لە گشت بوارەکانی هزر و بیرکردنەوەدا کاری پێ بکرێ؟ دەتوانم بڵێم، بەداخەوە ئێستا، بەتایبەت لە کوردستانی ئازاد (باشووری کوردستان) سەرباری ئەوەی کە دەسەڵاتی سیاسی و ئابووریی هەیە، کەچی تا ئێستا سیاسەتێکی دیار و لەویش خراپتر پلانی زمانیی ئەوتۆ نییە، کە بتوانێ پەرە بە توانا هێزەکی و کەمتر کارلەسەرکراوەکانی زمانی کوردی لە بەرەگەی دنیای نوێ و شەپۆلەکانی مۆدێرنیتێدا بدات، بەپێچەوانەوە ئەگەر بتەوێ سەرنج بخەیتە سەر کتێبەکانی خوێندنی کوردی و چاپەمەنی و ڕۆژنامە و گۆڤار و، تەنانەت زمانی نامەگەلی ڕێنوێنی و کاروباری دیوانسالاریی نێو دامودەزگاکانی میریشەوە، دەبینی ئاڵۆزییەکی وەها بەسەر هەرسێ بواری ڕێزمان، ڕێنووس و وشە و وشەسازیی کوردیدا زاڵە، کە لەجێی ئەوەی خزمەت بە زمانەکە بکات، بەرەو لاوازیی دەبات. بۆیە بە ڕای من، پێویستە لە کوردستانی ئازاد بیرێکی خێرا لەو ئاڵۆزییە زمانکوژە بکرێتەوە و لە پارچەکانی دیکەی کوردستانیش، مادام داگیرکەران مۆڵەتی خوێندن بە زمانی کوردی نادەن، خانەوادەکان خۆیان هەوڵ بدەن منداڵەکانیان پێش ئەوەی بچنە بەرخوێندن بە زمانی داگیرکەر و داسەپاو، فێری خوێندن و نووسین بە زمانی دایکیی خۆیانیان بکەن و بە هەر ڕێیەکدا دەگونجێت هەوڵ بدەن کتێبخانەیەکی کوردی لە ماڵەکانی خۆیاندا پێک بێنن و جودا لە بەرهەمە زانستی و ئەدەبی و کەلەپوورییەکان، ئەو کتێبە ڕێزمانییانەش دابین بکەن، کە بۆ فێرکردنی ڕێزمانی کوردی نووسراون. جوادا لەوەش پێویستە نەتەوەی کورد لە ڕێی چالاکیی مەدەنی و خۆپێشاندانەوە، لە بۆنەی جیاجیادا، بەتایبەت لە ساڵهاتی ڕۆژی زمانی دایکیدا فشار بخاتە سەر داگیرکەرانی کوردستان و داوای مافی ڕەوای خوێندن بە زمانی دایکی بکات و شێلگیربوون لەسەر ئەو داوایە بکاتە فشار لەسەر ئاسایشی سیاسیی داگیرکەران لە نێو کوردستاندا. بە هەرحاڵ، ئێمە دەزانین دژمنانی نەتەوەکەمان بۆ ئەوە ڕێ لە پەرەگرتنی زمانەکەمان دەگرن، چونکە دەزانن گرنگترین بناغەی نەتەوایەتی و هۆشیاریی هەر نەتەوەیەک زمانەکەیەتی، بۆیە ئێمەش دەبێ بە چنگ و بە ددان، نەک هەر زمانەکەمان بپارێزین، بگرە هەوڵ بدەین بە قووڵی فێری ببین و پەرەی پێ بدەین.

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

سووسەن محەمەدخانی قیاسوەند: ڕۆژنامەنووس

زمانی دایکی وەک دڵ و هەناسەیە ئەرە لەشی ئایم. بێ دڵ و هەناسە نمەتینیم بژیییم، ژیان بێ زمانی دایکیژ گاس نەتینم بووشم نماو بەلام مەتینم بووشم فرە سەختە و وەک شکەنجەیە. ئایمێ دیرکەتی ئەژ زمانی دایک، ئایمێ کاملی نیە. ئە ئایمە هیچ کات نمەتینی خاس و راهەت ئە سەرێ گوژ و ژیانی گوژ و پیویستەیلی قسە بکەی. نلسون ماندلا فتیە «وە زمانی کە یەک ئایم هالیە ماوتێ ئە گەردی قسە نەکەن چون قسەتون وە مێشکیە مەرەسی، بەلام ئەر ئە گەردی ئە ئایمە وە زمانی دایکی قسە بکەینون، قسەتون وە دڵیە مەنیشی.». فەوتانی یەک گەل پیویست وە لەشکەر و چەکی شەڕ و چەکوچوڵی نیزامی نیەری. هەر فەقەت کافیە زمانی دایکی ئەژنی بگرین تا وردە وردە کولتورێ گوژ ئە دەس بەی و دەس ئاخریژ گوژیژ ئەناو بچوو.

زمانی دایکی هەر ئەژ ئایلی یەکی ئەژ گرینگترین ئەبزارەیلیکە کە هیمە دیریمون ئەرە یە کە دنیامون خاستر بشداسیم، خاستر و راهەتر ئە گەردی دنیامون و ئایمەیلی ترک ئیرتبات بگریم، ئەرە یە کە بتینیم بووشیم ئە نم سەر و میشک و دلی هیمە چە هەس و چە مەگوزەری و یام بتینیم ئیحساسی گوژمان وە زمان باریم. بەلام ئەرە پەرە گرتنی ئی گوژناسی و ئەژ گوژ فتن و جیهانناسی و ئیرتباتە هیمە پیویست وە یە دیریم کە وە زمانی دایکی دەرس بخوەنیم. چشتی کە بەداخەوە تا ئیسگە هیمەی کورد ئیمکانی ئەومونە ئە ناو ئیران ناشتیە و هەر یایژە وە تەنیایی مەتینی زیانی فرەی بیەر ژیانی هیمە کورد. یە قسە منێ کورد نیە، میدیایلی فارس پرە، دەسلاتدارەیلی ئیرانە مووشن ئە ناوچەیلی کە زمانی دایکی

ئایلەیلێ فارسی نیە، ئانە نمەتینن وەک ئایلەیلێ فارس دەرس بخوەنن، ئە ناو دەرس خوەنتن سەرکەووت نمێن، ئەرە یە کتێب و کلاس وێیلە مەکەن. ئە ئایلەیلە گوناهی نیەرێن. مسالی خاسی ئەرێنی هەس «وەک یەسە هومە بێتون یەکی وە پا شەیل ئە ناو موسابقە دو ماراتون شرکەت بکەی» خا هەر وەرێژ موسابقەیژ خاس دیارە کە هیچ کات سەرکەووت نماو.

هیمە تەنیا و ئەوەل ئەژگشت نەباس قەبول کەیمون وە زمانی داگیرکەرەیلی کوردستان قسە بکەیم و دەرس بخوەنیم. یایژە پیویست وە ئیتحادی گشتی کوردی دێرێ. بەداخەوە من فرە دیمە تەنانەت ئە ناو پارتەیلی کوردی کەسەیلێ کە مووشن هیمە وە زمانی رەسمی موشتەرەک ئە ناو ئیران پیویستمونە بەلام هیچ کات فکر نمەکەن هەنی بچیمە ژێر هژمونی زمانی داگیرکەرەیل یا هەر زمانی ترک یە ئەوەل ئەژگشت کومەڵگا و کولتور کوردە، ئایلێ کورد و زمانی کوردیە کە زیانە مەینێ. هەنی ئە ژێر ئێ هژمونیە هاتیمە دەرێر وە ئاسونی رێگای پەرەداینی زمان پیا مەکەیمون. هەر چەن زاراوەیلێ سورانی و کرمانجی بەخشی ئەژ ئێ رێگا چنە. بەلام زاراوەیلێ کوردی خوارین چون میدیا ناشتنە، پارت ناشتنە، وە فرە چشتی ترکیژ ناشتنە ئەرە یە وە ئاوردانەوەی تایبەت پیویست دێرن.

بە رای من یەک زمانناس خاسترە مەتینی ولامی ئێ پرسیارتانە بێ. من هەر یە مەتینم بووشم نە فەقەت کوردی، هەر زمانی ترکیژ کە دەرفەتی گەشە پیاکردن داشتیە، ئە بوارەیلی جوربەجور زانستی، فکری، کومەڵگایی و ... تینستیە پەرە بگری. یە نیە کە بووشیم باس زمان هەتمەن تایبەتمەندییەیلی دەگمەن داشتووتی تا بتینی هەلی گەشە پیا بکەی. زمانەیلی زنێ کە ئیستا ئە نم دنیا دیریم تەنانەت ئینگلیزی هەر ئەژ ئەوەل ئەجوورە نێینەسە. ئە سەرێ ئێ زمانەیلە کار بیە، وشەناسەیل و زمانناسەیل وشە بەرهەم ئاوردنە. ئی زمانەیلە ویرای گەشە زانست، پیشکەوتنە. زمانی کوردیژ هەرئیجورە. بەتایبەتی زاراوەیلی کرمانجی و سورانی. ئەژ ئورەیلە کە کرمانجەیل و سورانیەیل زانکو داشتنە، راگەیاندنەیلێ گشتی و پارتی داشتنە، دەرفەتێ کتێب بلاوی کردن داشتنە خا وە نسبەتی زاراوەیلێ ترک هەلێ گەشە پیا کردنە. یانی میا بووشم بە باواری من یە هەڵەیە کە هیمە فکر کەیم تایبەتمەندییەیلێ دەگمەن باس ئە ناو زمان بوو تا بتینی ئە بوارەیلی جوربەجور پیشبکای. زاراوەیلی کوردی ئەرە پیشکەتن، پیویست بە کەرەستە و ئیمکانات دێرن، زمانناس و وشەناس، خەڵکی دەرووست و پسپۆڕ نە تایبەتمەندییەیلێ بەرچاوۆ.

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

فەرەیدوون ئەرشەدی: شاعیر

زمانی کوردی یەکێ لە زمانەکانی ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاسته و هەڵکەوتوو لە جوغرافیای سیاسی و فەرهەنگی نێوان وڵاتانی ئێران، تورکیا و عێراقی ئێستادا. ئەم زمانە بە چەند زاراوەی سەرکییەوە، لە کۆنترین زمانەکانی ئەم ناوچەیە دێتە ئەژمار. لە هەمان کات دا، یەکێ لە داخراوترین زمانەکانی ئێستای ناوچەکەیە. داخراوە لە بەر ئەوەی لە سیستەم و ڕەوتی دیپلۆماسی و ئابووری و پێوەندییەکانی ناوچەکەدا، بەشدار و کارا نییە.

هۆکاری بەشدار و چالاک نەبوونی ئەم زمانەی ئێمە، لە سیستەم و چەرخەی ئابووری و سیاسی و فەرهەنگی ناوچەکەدا، دەگەڕێتەوە سەر نەبوونی کیان و دەسەڵاتی سیاسی و ئابووری ئەو میلەتەی بەم زمانە قسە دەکەن.

ئەوەی تا ئێستە ئەم زمانە بێ دەسەڵات و کەم مەودایەی هێشتوەتەوە، لە خاڵی یەکەم دا، ئەدەبیات و شیعرێکی زۆر دەروەستە، لە نیوسەدەی ڕابردووش دا، بەتایبەت بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد لە سەرانسەری کوردستان دا، کە دیارترینیان کۆماری کوردستانە و پاش کۆماری کوردستان لەم ساڵانەی دواییدا، پاش دەستەبەر بوونی نیمچە دەسەڵاتی باشووری کوردستان، مەوداکانی خۆی فراوانتر کردوە. ئەڵبەتە تەنیا لە ئیدارە و مۆئەسساتی ناوخۆیی دا.

گەرەکمە ئەو بێژم کە زمانی هەر نەتەوەیەک، تەنیا بە پێوەری ناوخۆیی و هەست و عاتیفەی تاکەکان ناپارێزرێ و گەشە ناکات، ئەگەر زمان لە دانان و پەرەپێدانی کیان و دەسەڵات و سیستەمی سیاسی و ئابووری و فەرهەنگی دا، بەشدار و کارا نەبێت، تەنیا بۆ بەردەنگی ناوخۆی خۆی زیندووە و کارا.

جەمال نەجاری

بە بۆچوونی من، زمان، مەسەلەیەکی ستراتژیکی زۆر گرینگە کە ناسنامەی هەر نەتەوەیەک بونیاد دەنێ.

بەڵام ئەگەر ئەو زمانە، لە ئاستی دیپلۆماسی، زانست و کاری ئیداری کۆمەڵگا و پەروەردە دا، بەشێوەی ڕەسمی چالاک نەبێت، تەنیا زمانی ماڵ و منداڵ و کۆڕی فەرهەنگی و ئەدەبیی و بەلانی زۆرەوە، گۆڤار و ڕۆژنامە و تەلەفیزیۆنە ناوخۆییەکان دەبێت.

زمانی کوردی، وەکوو هەموو زمانە هاوشێوەکانی لە جوغرافیای سیاسی و کلتووری ئێمەدا، زمانێکی کۆن و پڕ وزە و ئامادەی بەشداری کردنە لە بەڕێوە بردنی ئەرکی ئیدارە کردنی کۆمەڵگا و پەرە پێدانی ئاستی زانیاری و وشەسازییە.

ئەگەر ئەم زمانە، کیانێکی سیاسی، هەوڵی بەرەسمی ناساندنی ئەسەلات و تواناکانی لە بەستێنی پێوەندی مرۆڤانی ئەم ناوچەیەی ئێدا نەدات، هەر وەک هەمیشە تەنیا و تەنیا مەسرەفی نێوخۆیی هەیە، هەستی ڕوشاو و غروری شکست خواردومان ڕازی دەکات و ناتوانێ سنوورەکانی خۆمان بەرەو ناساندنی وەک زمانکی زیندوو. ببەزێنێ.

هەوڵی تاکە کەسی و بنەماڵە و ئەنجومەن و مەحفێل و کلووپ و کافەکان،لە پرۆسەی گەشە پێدان و بەڕەسمی کردنی ئەم زمانە دا، کاریگەرن بەڵام، تا زمانێک دەسەڵاتێکی ڕاستەقینە، زمانی کوردی وەک زمانی ڕەسمی لە دیپلۆماسی دراوسێیەکانی دا و لە سیستەمی پەروەردە و ڕاگەیاندنی دا، وەک سەرەکی ترین کۆڵەکەی پاراستنی ماڵی کورد بە کار نەهێنێ، هەوڵەکان دڵسۆزانە و کورت مەودا دەبن.

زمانی کوردی، سەرەڕای هەموو گرفت و کەمیی مەودای پێوەندییەکانی، وەک هەموو زمانە زیدووەکانی دونیا، خاوەنی خەسڵەت وتایبەتمەندی و توانای فرە گەورە و گونجاوە.
خەسارەی گەورەی ئەم زمانەش کە تا ئێستە بە هۆی نەبوونی دەسەڵاتێکی سەربەخۆی سیاسی، ستانداردەکەی دیار نییە، دابەش بوونیەتی بەسەر دوو "پیتی" ئارامی و لاتینە.

من بۆ خۆم لە هیچ وڵاتێکی دیکەی دونیادا نەمدیوە کە یەک زمان بە دوو پیت بنووسرێ! بە داخەوە هەر ئەم کێشەیە، خەریکە دووپارچەی گەورەی کوردستان لە باری فکری و کلتوورییەوە لەیەکتر دوور و دوورتر دەکاتەوە.

جەمال نەجاری

جەواد حەیدەری: نووسەر و وەرگێڕ

زمانی کوردی لە باشووری کوردستان لە مەترسیدایە

یادی زمانی دایک لە کاتێکدا دەکەینەوە کە نەتەوەکەمان لەبەردەم چەندین هەڕەشەی نەیاران و دوژمناندایە، هەمووان بارودۆخی باشووری کوردستان دەزانن و پێویست بەوە ناکات من باسی لێوە بکەن، ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش هەموو لێی ئاگادارن و باکوور و ڕۆژئاواش کەوتونەتە بەر لاشاوی هێرشی ڕەگەز پەرستەکانی تورک و ڕۆژ نییە بە دەیان کەس لە خوشک و براکانمان شەهید و بریندار نەبن.

هەنووکە ئێمەی کورد لەهەموو بوار و لایەنەکانەوە بەردەم لەناوچوون و هەپروون بە هەپرووندایین. خاک و نیشتمان و ئاڵا و سەروەت و سامانی سروشتی و .. هتد هەمووی لەبەردەم مەترسییەکی گەورە دان.

ئەوەی لێرەدا دەمەوێت بە کورتی باسی لێوە بکەن زمانی کوردییە کە بەداخەوە خەریکە بەرەو لەناوچوون دەچێت، بە تایبەتی لە باشووری کوردستان، میدیای کوردی بە تایبەتی میدیای باشوور ئەوەی کە نەیارانی کورد بە زمانی کوردییان نەکرد ئەوان دەیکەن و ڕۆژانە لە میدیای باشوور (چ بینراوە و چ بیستراو و چ نووسراو) کە چۆن وەک قەسابێک کەوتوونەتە گیان زمان و ڕێنووسی کورد و ئەوەی خوا پێی ناخۆشە بەم زمانەی دەکەن و کەسیش نییە متەقی لێوە بێت. بەداخەوە میدیای باشوور خەریکە کاریگەری خراپیش لەسەر پارچەکانی تر بە تایبەتی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دادەنێت و ئێستا زۆربەی میدیاکارانی باشوور خۆیان بە زمانزان و زماناس دەزانن و ڕۆژانە چەندین وشەی بێ سەرو پێ کە خۆیان نەبێت کەس نازانێت لە کوێوە هاتووە و کورد وتەنی لە قوتوی هیچ عەتارێکدا نییە.

جەمال نەجاری

پێموایە ئەگەر ئاوا بڕوات ئەشێ لەم بەشە لە کوردستان فاتیحای زمان و ڕێنووسی کوردی بخوێنین ، ئەوە باسی بەشی وەرگێڕان ناکەم کە ئەوەیان وێرانە و جێی قسەی بۆ کەس نەهێشتۆتەوە. ڕۆژانە بە دەیان کتێبی وەرگێردراو بە سەقەتی و نوقسانی دێتە ناو کتێبخانەی کوردی کە دەبێتە لە داهاتوودا لیژنەیەک بۆ پێداچوونە و ڕاستکردنەوەی هەڵە زەقەکانی ئەو کتێبانە پێکبهێندرێت.

شتێکی تر کە پێویستە بوترێت بۆ زۆربەی ئەو کوردانەی کە لە هەندەران دەژین منداڵەکانیان بە باشی فێری کوردی نەکردووە و ئەمەش مەترسییەکی گەورەیە، چونکە نوام چۆمسکی زمانزان و بیرمەندی ئەمریکی دەڵێت: هەرکەسێ زمانی دایکی بە باشی نەزانێ زمانەکانی تریش بە باشی فێر نابێت. هیوادارم دایک و باوکان لەوبارەیەوە هەوڵی خۆیان بخەنە گەڕ بۆ ئەوەی کە منداڵەکانیان لەپاڵ زمانە دەرکییەکان زمانی زکماگی خۆیشیان بە باشی فێر ببن و هەموومان بتوانین خزمەتی زمان و کلتوری خۆمان بکەین.

جەمال نەجاری

هادی عەزیزی: مامۆستای زمانی کوردی

وێڕای پیرۆزبایی لە هەموو مرۆڤایەتی بە گشتی و نەتەوەی کورد بە تایبەتی، دەمهەوێ ڕاستەوخۆ بچمە سەر وەڵامی پرسیارەکان و هیچ باسێک لە سەر مێژووی ماتریاڵی زمانی کوردی نەکەمەوە، چوونکە هەست دەکەم وەک زنجیرەیەکی تێهەڵکێش کۆمەڵێک ئاخافتن و نووسینی دووبارە و چەندبارە دێنێتە پێشەوە کە هەموومان زۆر جار بیستوومانە یان خوێندوومانەتەوە.

وەک گرینگی زمانی کوردی، بە پلەی یەکەم ژێئۆپۆلتیکی کوردستان یان جوگرافیای سیاسی کوردستان و سنووری هەموو سەرحەدەکانی وڵات دیاری دەکا و بناغەی فەرهەنگیش دادەڕێژێتەوە.

هەر بۆیەش داگیرکەرانی کوردستان بە بەردەوامی ویستوویانە خاکی کوردستان لە ژێر هاڕینی ئاسمیلاسیۆن و کۆچبەرکردنی زۆرەملێی کوردان، لە نەتەوەی کورد پاک بکەنەوە هەتا لە پانتایی و بەرینی و جوگرافیای سیاسی کوردستان کەم ببێتەوە.

زمانی کوردی لەو دەگمەن زمانانەیە لە دونیادا کە هەموو وشەکانی بە بێ هەبوونی ناوەندێکی زمانەوانی، لە سروشت وەرگیراون و ژینگەی کوردەواری ڕاستەوخۆ لە داڕشتنی زمانی کوردیدا کاریگەرە و سەلمێنەری ئەو حەقیقەتە ئەوەیە کە نەتەوەی ئێمە دوای ئەو هەموو نەهامەتیە هەتا ئێستاش زمانەکەی بە هەموو شێوەزارەکان و لکەزارەکانی وەک خۆی ماوەتەوە. تەنانەت لە دراوسێیەکانی کوردستان بە تایبەت زمان و وێژەی داگیرکەرانی کوردستان، سەرەڕای زاڵبوونیان

نەیانتوانیوە بەوشێوەیە کە ویستوویانە دەست بخەنە زمانی کوردییەوە یان وشەکانی زمانی ئێمە وەکوو غارەت کردن، بۆ زمانی خۆیان بگوازنەوە.

بەرامبەر بە خۆمان؛

خاڵی یەکەم؛ ئێمەی کورد دەبێ بە هەر شێوەیەک بێ ناوەندێکی زمانی کوردی بە پاڵپشتی سیاسەتی نەتەوەیی و ئابوورییەکی بەهێز دابمەزرێنین، هەتا بتوانین تەواوی ئەو کەلەبەرانەی زمانی کوردی لەهەمبەر نوێکردنەوەو دانانی زمانی فەرمی و ستاندارد بۆ دامو و دەزگاکانی ڕاگەیاندن و سیستەمی پەروەردە، بدووزینەوە.

خاڵی دووهەم؛ لە ساڵەکانی سی زایینی سەدەی ڕابردوو و بە هاتنە ئارای تیپی لاتینی کوردی لە ناوچەکانی باکووری کوردستان و قەوقاز و ئەرمێنیا، بە جۆرێک دو دەستەییەکی گەورە و دابڕانێکی گەورە لە نێوان ئێمەی کوردا دروست کردووە کە بە لاتینی و بە ئارامی دەنووسین. خاڵێکی دیکە کە ئێمەی کورد بە دەستییەوە دەناڵێنین بە سیاسی کردنی زمانی کوردیە، کە بە ئاشکرا لە ڕاگەیاندنەکانی باشووری کوردستان دەبیندرێ وەهەر ڕاگەیاندنێک بە میکانیزمی بەکارهێنانی وشەی باو ناوچەی ژێر دەسەلاتی خۆی، بە تایبەت لە شێوەزاری کورمانجی ناوەڕاست یا سۆرانیدا کەلێنێکی گەورەیان درووست کردووە.

خاڵی سێهەم؛ سەرهەڵدانی نووسین بە شێوەزارەکانی هەورامی و زازاکی و کەڵووڕییە کە لەو دواییانەدا هەر کامەیان حەول دەدەن بە نووسین و خەتی تایبەت، بە جۆرێک لە جۆرەکان خۆیان لە شێوەزارەکانی دیکە جیا بکەنەوە و لە کتێبخانەی کوردیدا ئەم باسە بێننە ئاراوە کە شێوەزارەکانی کورمانجی و سۆرانی ستەمیان لە زارەکانی دیکە کردووە.

خاڵی چوارەم؛ دانانی فەرهەنگستانێکی وشە بۆ کۆکردنەوەی وشەکانی زمانی کوردی لە هەموو شێوەزارەکاندا و هەروەها نووسینەوەی ئەدەبی زارەکی کوردی هەتا بە چاودێری لێکدانەوەی وشەکان بە شێوەیەکی زانستی ڕەچەڵەک و ئیتۆمۆلۆژی، ئەو روناکاییە دەوڵەمەندە بخاتە بەرچاوی تاکی کورد، کە بنەچەک و بنەوانی زمانی کوردی لە هەموو زارەکاندا یەک شتەو و هەبوونی شێوەزار و لکەزار لە سەر ئەساسی جوگرافیای کوردستان دەوڵەمەندی بە زمانی کوردی بەخشیوە.

خاڵی پێنجەم؛ تێکشکاندنی ئەو دیوارەی کە نەیهێشتووە زمانی کوردی وەک نەبوونی دەوڵەتێکی نەتەوەیی لە دوای ڕۆنێسانسەوە بە دونیای پیشەسازییەوە بلەکێت و کەلە قۆناغی دەوڵەت - نەتەوەدا سازی و ڕێکخراوی تایبەت بە گەشەکردنی زمانی نەبووە، هەتا زمانی کوردی لە رووبەری کۆچەری بپەڕێنێتەوە.

سەرچاوە
Serchawe

جەمال نەجاری

خاڵی شەشەم؛ هاندانی زیاتر بۆ وەرگێڕان بۆ سەر زمانی کوردی لە بوارەکانی فەلسەفە و کۆمەڵناسی و پزیشکی و پیشەسازی و سیاسەت و هونەر و هتد، هەتا زمانی کوردی لە چوارچێوەی هەڵبەست و گۆرانی و چیرۆک و بەسەرهات نەهێڵێتەوە و پێشکەوتنەکانی مرۆڤایەتی بە واتای خۆی جێ پێی لە ناو زمانەکەماندا بکاتەوە.

لە بەشی کۆتایی ئەم باسەدا، وەک خاڵێکی وەچەرخان لە مێژووی زمانی کوردیدا، ئێمە دەبێ ئەو هزرە وەک خەت دابڕێژینەوە کە بتوانین لە پەنجەرەیەکی کوردییەوە چاو لە دنیا بکەین. واتای ئەم روانینە، لەو خاڵەوە سەرچاوە دەگرێ کە زۆرینەی تاکی کورد بە کوردی بیر ناکاتەوە و لە ناو مێشکیدا بە تورکی، فارسی و عەرەبی لێکدانەوەانی هەلاجی دەکا و دواتر بە کوردی دەیڵێ، کە ئەم میکانیزمە تەنیا بەفەلسەفەی زمانی کوردی تێکدەشکێندرێت.

کاتێک ئێمەی کورد، لێکدانەوەکانی ناو مێشکمان بەشەپۆلێکی کوردی هەڵسەنگێندرێت، بەستێنێکی گەورە بۆ هزر و رامانمان دەخوولقێت و وەک پێداگری لە ئاخافتنی کوردی بۆ هەمان هزر، دەتوانین پردی نێوان نوێگەری و ڕابردووش هەڵبچنین و بە پاراستنی توخمی وشەکانی زمانی کوردی، تەنانەت داهێنان لە وشەی نوێشدا بکەین.

ئەم جۆرە هزرە دەتوانێ یارمەتیدەر بێ بۆ درووستکردنی وشەی نوێ و تامەزرۆکردنی نەوەی نوێ بۆ لای زمانی زگماکی خۆیدا و پەرژینێکی توند و تۆڵ لە بەرابەر هێرشی فەرهەنگی و زمانی بێگانە و داگیرکەراندا، درووست بکات.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کانونی نووسەرانی کوردستان - ڕێکەوتی: ٢١ی فێبریوێری ٢٠١٨

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

ڕەشەمەی ٢٧٢٤ی کوردی = فێبریوێری ٢٠٢٥ی زایینی

سەرچاوە
Serchawe

سپاس و پێزانین

بۆ هاوڕێ جەمال نەجاری بۆ ئامادەکردنی ئەم وتووێژانەو بیر و ڕای ژمارەیەک نووسەر و وەرگێڕ و شارەزا لە زمانی کوردی، دەستخۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی